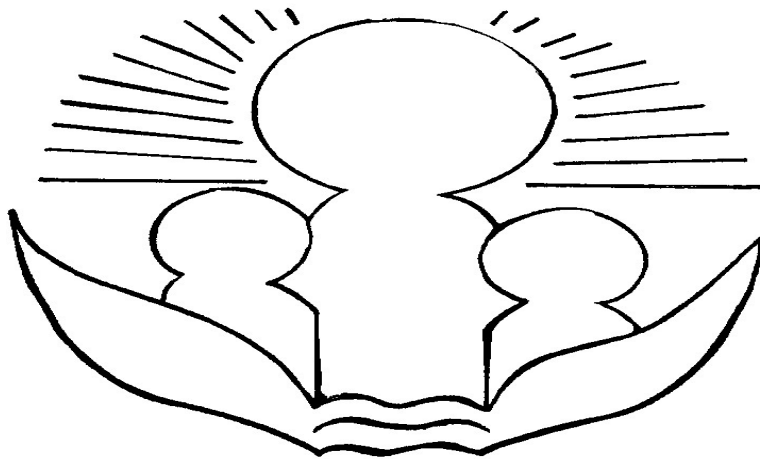

Stimuleren van effectief participeren in de catechese

(Parens parentes participatio pastoralis)

Bachelor Scriptie
Fontys Hogeschool
Theologie Levensbeschouwing
Lesplaats Hengelo

Bennie Vehof

**'De Neerhof' Holten
Drie Koningen 2008**

Aan

het Volk Gods

waartoe wij allen behoren

om als dienaren van God

in Zijn schepping

alle mensen en onszelf

te stimuleren

in bescheiden dienstbaarheid

God te dienen

tot heil van alles en allen

om hier en hiernamaals

gelukkig te zijn.

Ter ere van God.

Bennie Vehof,
devoot leerling en nederig dienaar tussen de mededienaren van God.

“Stimuleren van effectief participeren in de catechese”

Met welke kennis en inzichten, en met welke middelen en methoden kan ik als pastoraal werker in het profiel catechese een effectieve participatie van ouders en kinderen, én van pastores en vrijwillig(st)ers in de (sacramenten)catechese stimuleren?

Bachelor Scriptie

Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing

Lesplaats Hengelo

Door: B.H.M. Vehof

Begeleiding: Drs. Chr. 't Mannetje

‘De Neerhof’ Holten
Drie Koningen 2008

Voorwoord

De sprakeloosheid in geloven leren doorbreken is elkaar helpen leren spreken over ons eigen geloven. En wie kan jou er beter over leren spreken dan je vader of moeder die jou leerde praten? Toen ik tijdens mijn eerste pastorale stage in de Emmaüsparochie in Apeldoorn heb ervaren in de catechese van Geloven Nu, Eerste Communie en Vormsel hoe graag ouders hun kinderen enthousiast helpen leren spreken over God en geloven was mijn scriptieonderwerp geboren. Van dit ouder – kind leerproces was ik deelgenoot geworden. Hier wil ik naderbij komen en meer nabij zijn. Maar dan wel met een pastoraal professionele opdracht om effectief te kunnen participeren. Ik wil nader onderzoeken hoe zowel ouders als kinderen en daarbij ook pastores, catecheten en vrijwillig(st)ers doelgerichter gestimuleerd kunnen worden. Ik wil hen en mijzelf tips kunnen geven bewuster, effectiever en met nog meer plezier in die geloofsleerprocessen deel te kunnen nemen.

Veel dank ben ik verschuldigd aan de ouders en kinderen in de Emmaüsparochie te Apeldoorn en aan het team van pastores en vrijwillig(st)ers waarbij pastor Ineke van Cuijk, mijn stagebegeleidster in het profiel catechese, mij heel nabij is geweest met haar goede praktische leerervaringen.

Op de opleiding ben ik veel dank verschuldigd aan mijn medestudenten van alle leerjaren en aan alle docenten waarbij ik bijzonder veel te danken heb gehad aan de motiverende docent praktische theologie, Drs. Chris 't Mannetje, én aan zijn stimulerende begeleiding als stagecoördinator, supervisor en scriptiebegeleider.

Inhoud	pag.
Voorwoord.....	4
Inhoud	5
Inleiding	6
Hoofdstuk I Definitie van participatie	10
A. Het begrip opnieuw begrijpen	10
1. Ouders en school.....	10
2. Onderwijs: kind/leerling én school én ouders hand in hand	11
B. Ouderparticipatie in zorg.....	12
1. Kind en ziekenhuis.....	12
2. Kind en jeugdhulpverlening.....	12
C. Ouderparticipatie in sport.....	14
1. Ouders graag gezien.....	14
2. Opvoeding in en door sport?	14
D. Hoofdpijnen voor een nieuw begrijpen van participeren	15
Hoofdstuk II Participatie bij de bedrijfsvoorlichting in landbouwgezinnen.	16
A. Eigen werkervaring als bedrijfsvoorlichter.....	16
B. Nieuwste ontwikkelingen in de (landbouw) voorlichting.....	17
C. Wat levert deze landbouwverkenning nu op voor participeren.....	20
Hoofdstuk III Toepassing begrip participatie op mijn ervaring in de catechese	22
A. Stagepraktijk.....	22
B. Het nog beter begrijpen van het begrip participatie	23
vanuit de praktijk van de catechese.	
C. Voorlopige conclusie.....	26
Hoofdstuk IV Wat zegt de rooms katholieke kerk	
over participeren in de catechese.	27
A. Inleiding.....	27
B. Wetboek van Canoniek Recht.....	28
C. Algemeen Directorium voor de Catechese.....	35
Ouders?	36
Stimuleren?	37
Deelnemen?.....	38
Samenwerking en samenwerken?	39
Deelname?	40
D. Wat leert de kerk hiermee over het stimuleren van participeren.....	41
Hoofdstuk V Leidraad ‘motiveren en stimuleren in participeren’	43
Slotbeschouwing.....	52
Internetsites	53
Literatuur	54
Artikelen	55

Het onderwerp ouderparticipatie is heel langzaam gegroeid in mijn stage.

Meermalen heb ik mij suf gepraktiseerd welk onderwerp zich goed liet verbinden met mijn eigen interesses, met mijn stage in de parochie en met mijn opleiding Theologie en Levensbeschouwing Lerarenvariant, wetende dat ik mijn tweede graads opleiding als Bachelor Docent Theologie en Levensbeschouwing wil voltooien en daarbij al in een proces zit van omschakelen naar de pastorale variant waarin ik wil werken aan mijn Master Pastorale Theologie.

Geleidelijk aan ging ik in mijn stagewerk ervaren en beseffen dat de rol van de toekomstige pastor in de catechese steeds nadrukkelijker aansluit bij de docentenrol in het 'nieuwe leren'. Ik mocht in mijn stage reeds ervaren hoe deze rol 'op gepaste afstand in zijn voorbijgaan' vrijwillig(st)ers en ouders motiveerde en stimuleerde om hun (geloofs)leerprocessen met zichzelf en met elkaar en naar leken/kinderen toe vorm te geven. Toen werd mij duidelijk dat ik nog heel veel reflectie op mijn eigen (leren) functioneren nodig had en zal hebben wil ik die professionele rol kunnen ontwikkelen tot een te ambiëren persoonlijk passende functie.

Mijn onderwerp ouderparticipatie ben ik mede daarom via 'effectief stimuleren van ouderparticipatie' gaan omschrijven als : 'Stimuleren van effectieve participatie in de catechese'. Dat heb ik als ondertitel gegeven: 'Met welke kennis en inzichten, en met welke middelen en methoden kan ik als pastoraal werker in het profiel catechese een effectieve participatie van ouders en kinderen, én pastores en vrijwillig(st)ers in de (sacramenten)catechese stimuleren.

Ik wil, om als professional beter te kunnen functioneren, graag een gereedschapskist met gereedschap in hoofd, handen en tas hebben om de participerende vrijwillig(st)ers en deelnemende ouders en kinderen effectief te kunnen motiveren en stimuleren zodat zij uit zichzelf hun geloofszaken met meer plezier en resultaat overdragen aan hun kinderen / de volgende generatie.

Wat een idealen, dacht ik in die fase vaak bij mezelf. Pas toch op voor het Messiascomplex. Wie ben jij wel, dat jij zoveel durft te willen. Maar in de stage heb ik gepast afstand leren nemen, en heb ik ervaren dat jij alleen maar in je voorbijganger zijn wat kunt bijdragen. Dit moedigde mijzelf aan tot een krachtiger reflectie op deze pastorale en pedagogische rol.

De verlangde gereedschapskist zie ik nu als een leidraad voor de pastor en de vrijwillig(st)er. Voor het gereedschap moet ik nog uitdrukkelijk op pad. Dat wordt thuis zoeken in mezelf en om mij heen naar wat ik in mijn leven allemaal al beschikbaar heb gekregen. Maar dat wordt dan ook op pad gaan, de wereld in, naar wat er op dit gebied misschien wel niet beschikbaar is. Die zoektocht zal ik moeten maken. Dat wordt een hernieuwde kennismaking(stocht) in mezelf. Dat wordt een tocht met hopelijk verfrissende ontdekkingen in de wereld van participatie, en vooral van het proces van motiveren en stimuleren van participanten. Ik vond het nog niet gemakkelijk. Ik wist ook niet goed waar ik nu beginnen moest. En dan begin je te gemakkelijk bij de laatste goede ervaringen die je zelf hebt gehad en die dicht op je (nieuwe) werkterrein liggen.

Toen ben ik uitstekend geholpen door mijn ideeën links en rechts met mensen te bespreken en mijzelf daarin te laten begeleiden. Dat bevorderde en verfriste mijn eigen reflectie op participatie. Dat leidde er toe dat ik in de eerste scriptiebespreking met mijn scriptiebegeleider Chris 't Mannetje mijn mannetje in mijn scriptieproces begon te leren kennen. Ik kreeg inhoudelijk, maar meer nog procesmatig een concept helder waarbinnen ik mijn zoektocht met alle tot mijn beschikking staande moderne hulpmiddelen met plezier en resultaat zou kunnen mogen volbrengen.

Gretig als ik ben, met mijn gedrevenheid steeds het geheel goed te willen overzien, gingen mijn gedachten en ambities al te vaak, te veel en te snel uit naar de latere aan de orde en van belang zijnde fasen in mijn scriptieproces. Te vaak word ik nog verleid om bij het werken aan hoofdstuk I al in gedachten, en soms met boeken, stukken of sites, bezig te zijn met hoofdstuk II of zelfs al met de uiteindelijk te ontwikkelen leidraad. Nu blijkt hoe goed het is verslagen van eigen besprekingen te hebben en deze te gebruiken. Dan weet je jezelf binnen resultaatgerichte werkmodellen te beheersen in heel je scriptieactiviteit.

Toch is het mij ook overkomen dat ik in mijn zoeken leek te verdwalen. Internet biedt zo veel en het is niet gemakkelijk het beste te kiezen. Zeker niet voor een perfectionistisch ingesteld persoon als ik ook ben. Ik heb heel sterk het gevoel dat ik toevallig in goede stukken terecht kom. Maar ik beschouw dat toeval eigenlijk meer als het genadige werken van een Heilige Geest in mijn (levens)proces. Wat ben ik daar gelukkig mee. Wat voel ik dit vaker als 'heerlijk', wat eigenlijk betekent: De Heer gelijk! Zo voel ik het ook: Gods Geest werkt in mij (zoals in alles in ons allen).

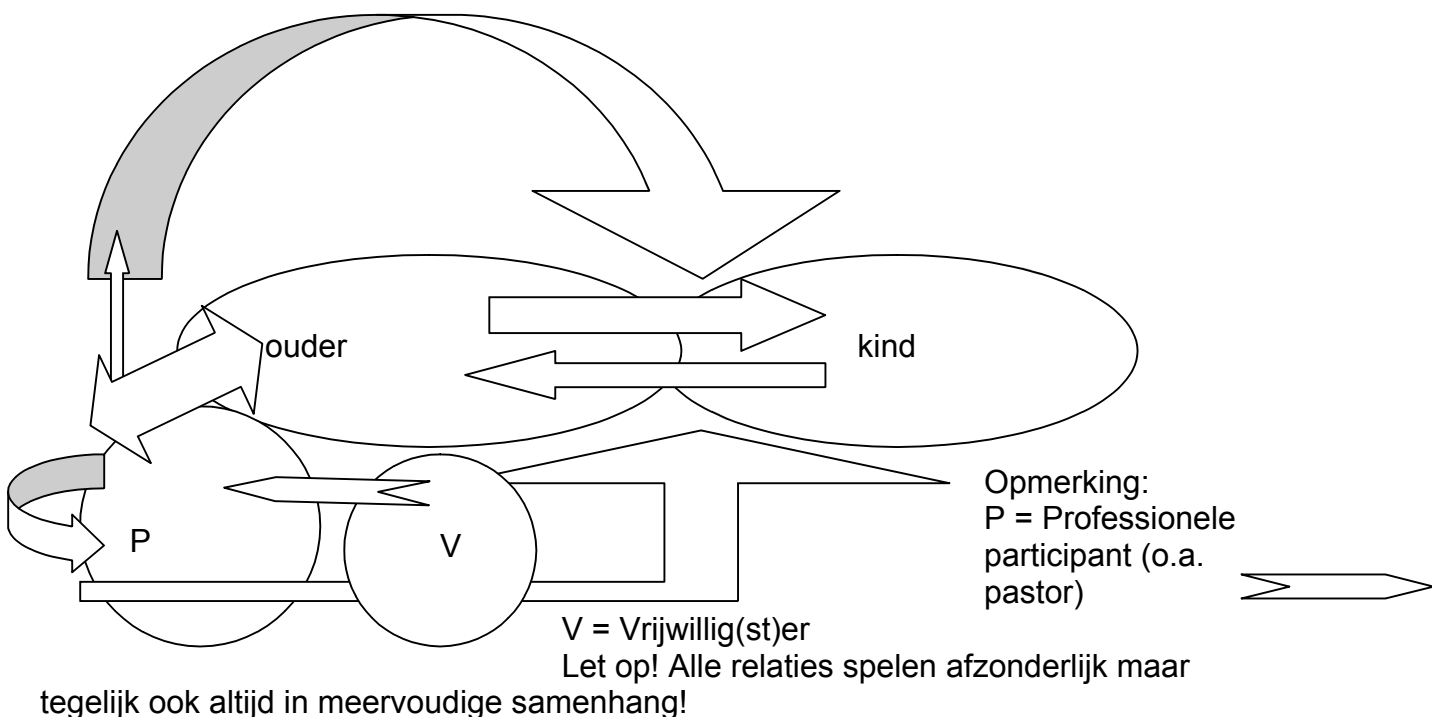
Mijn herhaaldelijk terugkeren naar het opgezette conceptproces¹ en het steeds bij de hand houden van de scriptietitel met zijn doelomschrijving houdt mij effectief bij de les. Nu wordt, zo blijkt uit mijn ervaringen, mijn scriptieproces een efficiënt leerproces en een plezierig en tegelijk effectief werkproces. Wat heb ik genoten van mijn doelbewust rondstruinen in het onderwijs, in de zorg, in de sport. Wat heb ik me verwonderd over de waardevolle verbindingen die ik mocht zien en kreeg aangereikt. Wat gaf mij dat een flinke lading positieve energie.

En op mijn tweede ontdekkingstocht binnen de mij oude vertrouwde landbouw, die ik eigenlijk gezegd behoorlijk goed aan het loslaten was, hervond ik mezelf, met mijn ervaringen, maar werd ik tegelijk opnieuw geboren omdat ik nu, gekoppeld met het voortschrijdende (wetenschappelijke en praktijkgebonden) inzicht zag hoe mijn vorming en ontwikkeling in die jaren een stevige basis legde en een werkbaar uitgangspunt is voor mijn pastoraal pedagogische groeien nu.

Met nog meer plezier en onderbouwing ben ik toen de vergelijkingen met mijn stage-ervaringen ingegaan. Ik kwam nu op het punt dat ik in een spanningsveld van drang naar nog verdere verdieping en wil tot verbinding met de kerkcatechese was geland. Ik had ondertussen geleerd meerdere brillen te gebruiken om naar het participatieproces te kijken. Bij het kijken vanuit de kerk heeft steeds in mijn gedachten het verhaal van Jezus en de Samaritaanse leerling bij de Jakobsput (Joh. 4, 1-42) meegespeeld. Hoe leert Jezus ons hier als leraar leerling te blijven? Hoe stimuleert Jezus hier een kind van een 'heidense' maatschappij om het zelf thuis te

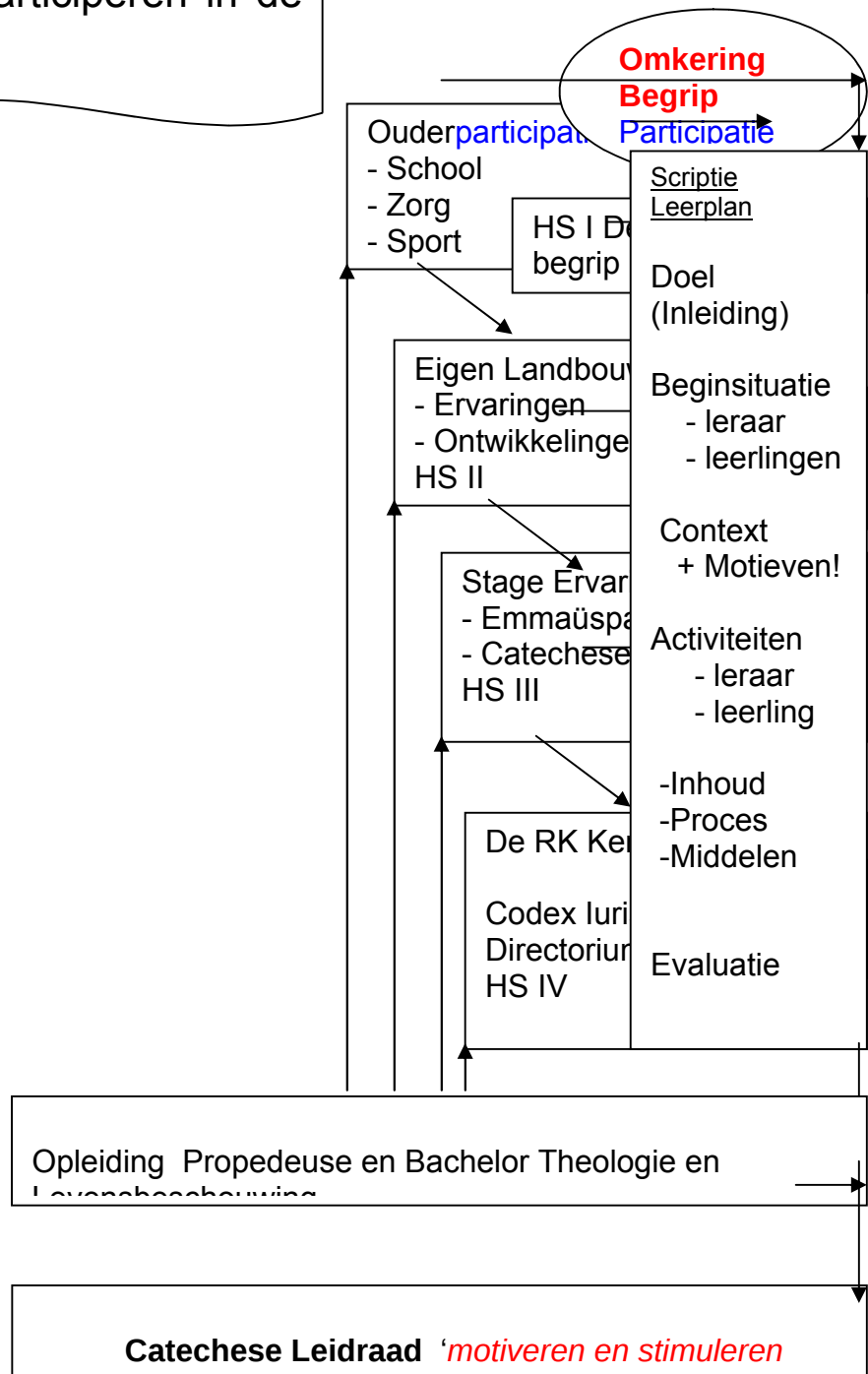
¹ Zie schema pagina 9: Parens Parentes Paricipatio Pastoralis
(als: 'Gehoorzame Weldadigheid in Pastorale Deelneming')

gaan vertellen? Het ontbrak echter aan tijd en ruimte in deze scriptie om hier nader op in te gaan. Ik ging aan de slag met wat de Kerk officieel zegt over catechese en participatie met betrekking tot ouders, kinderen en pastores en leken. Daar heb ik mijn handen vol aan gehad. Maar het leverde heel veel op. Mijn scriptieproces is een modelleerproces geworden zoals we dat hanteren in lesmodellen. Een helder doel stellen. De beginsituatie van leraar en leerlingen in de huidige context vaststellen. Dan activiteiten organiseren om het doel te kunnen verwezenlijken. Daarvoor zijn nodig inzicht in inhoud, proces en middelen. Het resultaat is een leidraad met tips voor stimuleren in participeren geworden. Nu terugkijkend en mijn gehele werk in deze evaluerend, mag ik zeggen een voorlopige leidraad. Je kunt ermee starten om jouw participeren in (catechese) leerprocessen met volwassenen en kinderen doelgerichter te maken. Een effectieve bijdrage omdat in de grote stroom van woord en daad onder mensen een klein steentje verlegd is. De bron is onaangetast zuiver blijven stromen. Onderweg heeft het zuivere water zijn weg een klein stukje veranderd waardoor het levende water wederom nieuw leven zal kunnen geven. Bij het stromen tijdens het scriptieproces heb ik steeds onderstaand schema in gedachten gehouden als basisschema voor alle facetten van het stimuleren in het participeren.

“Stimuleren van effectief participeren in de catechese”

Scriptie werkschema

Hoofdstuk I Definitie van participatie

Het begrip ouderparticipatie opnieuw begrijpen.

Voordat ik kom tot een invulling van het begrip ouderparticipatie met betrekking tot catechese in de kerk ga ik na hoe het begrip ouderparticipatie op enkele maatschappelijke terreinen gehanteerd wordt. Ik heb daartoe internetsites en rapporten geraadpleegd over ouderparticipatie in het onderwijs, in de zorg en in de sport.

A. Ouderparticipatie in het onderwijs.

1. Ouders en school.

*Ouders in de school*² hanteert de volgende definitie van ouderparticipatie: 'een actieve betrokkenheid van ouders met het onderwijs van hun kinderen op handelingsniveau'. Het gaat hierbij om een ruime definitie van ouderparticipatie die zowel de ouderactiviteiten op de school (ouderbetrokkenheid) als de ouderactiviteiten buiten direct schoolverband (onderwijsondersteunend gedrag) omvat. Dit zijn overigens twee niet-institutionele vormen van ouderparticipatie. Deelname van ouders in het bestuur van ouderraden en medezeggenschapsraden of schoolbesturen zijn vormen van institutionele ouderparticipatie.

De ouderbetrokkenheid (op school) wordt bepaald door de aanwezigheid van ouders bij rapportbesprekingen, algemene ouderavonden, informatieavonden, activiteiten of werkzaamheden die ouders wel eens voor een leerkracht of de school hebben uitgevoerd als hand- en spandiensten (zoals bijvoorbeeld zandbakkenverschooning), administratief-technische hulp (zoals bijvoorbeeld inventarisatie van oudertalenten en de bereidheid deze voor school in te zetten), onderwijsgevende activiteiten (zoals bijvoorbeeld (voor)leesouders of assistentie bij handenarbeidlessen voor de kinderen) en onderwijssturende activiteiten (zoals bijvoorbeeld het regelen en uitvoeren van excursies).

Het onderwijsondersteunende gedrag (thuis) bestaat uit een scala van zaken:

1. Het scheppen van voorwaarden zodat kinderen aan het onderwijs kunnen deelnemen. (Zorg voor het kind in brede zin en beschikbaarstelling van materialen, (internet)verbindingen, en geldmiddelen)
2. Het geven van aandacht aan de kinderen voor bijvoorbeeld gebeurtenissen op school. (Bij gewone dagelijkse zaken en ook bij bijzondere gebeurtenissen)
3. Het geven van ruimte en tijd voor het maken van huiswerk.
4. Het ondernemen van taalactiviteiten zoals voorlezen en spelletjes doen.
5. Het zelf helpen en stimuleren bij het maken van huiswerk.

Werk en opleiding, het hebben van jonge kinderen, sociale problemen, onvoldoende taalbeheersing, afwijkende cultuurbeleving, zijn allemaal factoren die de intensiteit en kwaliteit van ouderparticipatie beïnvloeden.

² Samenvatting van het rapport: <http://www.uvt.nl/diensten/dsz/wewi/publicaties/205beemer/> (27 sep 07)
Ouders in de school Een onderzoek naar de participatie van Nederlandse en Turkse ouders op basisscholen in Tilburg J.W.M. Beemer 2005 ISBN 90-73758-37-8

Voor de aard en de omvang van de ouderparticipatie blijkt vooral het opleidingsniveau van de ouders van grote betekenis. Daarnaast is een persoonlijke benadering van ouders door de (leerkrachten van de) school van grote invloed.

2. Onderwijs: kind/leerling én school en ouders hand in hand.

Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (VSLPC) besteedt in *Praktijkonderwijs en ouders hand in hand*³ een heel hoofdstuk aan ouders als opvoedingsregisseur van hun kind. Ouders zijn in het praktijkonderwijs voor 50% de deskundigen van de leerling. Ze zijn experts, bekwaam in iets en zodoende deskundig als het gaat om hun kind. Zij kennen de gehele context van hun kind vanaf de geboorte, dag-en-nacht, de erfelijkheid (familietrekjes en dergelijke), het gehele medische dossier, alle contacten van jongs af aan, de buurt en alle bijzondere gebeurtenissen. Zodoende kennen ouders meestal het beste de kansen en bedreigingen voor hun kind. Ouders weten veelal waar hun kind wel of niet wakker van ligt. De ouder - kind relatie is een heel bijzondere en kenmerkt zich door een enorme wederzijdse loyaliteit die verre uitstijgt boven de relatie professional (docent of andere begeleiders) en leerling. Daarom kan aan de ouder - kind relatie veel kennis worden ontleend. Als opvoedingsregisseur zijn de ouders ten allen tijde verantwoordelijk voor hun kind en eindverantwoordelijk als het gaat om school. Maar deze relatie kan ook verblinden waardoor ouders als tijgers kunnen vechten voor het geluk van hun kind. Dan kunnen (bijvoorbeeld bij soms diepe rouwprocessen) tijden van weinig oog voor de belangen van school, leraren en klasgenoten aanbreken. Een school zal altijd op zoek willen gaan naar de grootste gemene deler tussen school en thuis in het belang van de leerling persoonlijk. Dit is het gezamenlijke belang van kind/leerling en ouders én school. Een basis om samen op voort te bouwen.

Daarom doet de school er slim aan van de deskundigheid van ouders gebruik te maken door hen te betrekken in het leer- en opvoedingsproces.

³ Het volledige rapport op <http://www.praktijkonderwijs.nl/images/PrO%....Publicaties/> 27 sep 07
VSLPC Peter de Vries Leusden 2003 ISBN 90-6508-508-4

B.. Ouderparticipatie in de zorg

1. Kind en ziekenhuis

De Landelijke Vereniging Kind en Ziekenhuis heeft tot doel het welzijn te bevorderen van het kind vóór, tijdens en na een opname in het ziekenhuis. Op haar website *kindenziekenhuis* ⁴ omschrijft zij ouderparticipatie in de gangbare betekenis van het woord als ouders die deelnemen aan de verzorging en verpleging van hun kind in het ziekenhuis. Het is daarbij van wezenlijk belang – zo stelt de Vereniging – dat ouders en ziekenhuismedewerkers elkaar zien als teamgenoten. Als mensen die samen de zorg voor het kind hebben met respect voor elkaars verantwoordelijkheden. Maar wat ouders in het ziekenhuis doen is echter niet anders dan wat ze thuis doen: zorgen voor het kind. Ouderparticipatie is daarom eigenlijk een verkeerd woord. In feite zijn het de ziekenhuismedewerkers die, tijdelijk, participeren in de ouderlijke zorg.

Ziekte brengt dubbele zorg met zich mee.

De patiënt, het zieke kind en de ouders krijgen zorgen over impact en gevolgen van het ziek-zijn. Tegelijk begint met het ziek-worden al een extra verzorgende taak.

Als het telefoontje voor de opname in het ziekenhuis thuis binnengekomen is begint in feite het extra werk van de ziekenhuiszorg voor de ouders in alle hevigheid. Dan beginnen de gesprekken over alles wat in het belang van het kind en de nieuwe ziekenhuiservaring een rol kan spelen in de voorbereiding voor de opname tot en met de herstelperiode na het ziekenhuisontslag thuis. Afhankelijk van de leeftijd van het kind, zijn of haar aard en de aard van de ingreep of de reden van de opname moeten kinderen bij de voorbereiding al over bijna alle ins en outs informatie krijgen. Een begrijpende aandacht is dan al van belang omdat het kind er zelf niets aan kan doen dat de ziekenhuisopname plaats zal vinden. Het kind gaat niet voor straf naar het ziekenhuis. Huilen mag, en boos zijn ook. Soms is stilte ook even goed. Vooral bereikbaarheid en nabije aandacht zijn van belang voor het gehele proces.

Daarnaast kennen hierbij ook de ouders zelf hun onzekerheden. Ook zij vragen om zorg en hebben aandacht nodig.

2. Kind en jeugdhulpverlening

Kenmerkend voor een hulpverleningscontext is de asymmetrische relatie tussen hulpvrager en hulpverlener. De ongelijkheid in deze relatie zit hem vaak in gevoelens van machteloosheid, in angstgevoelens, in het idee dat alles achter de rug van de ouders geregeld wordt. Het zijn vaak de negatief ervaren gevoelens in de afstandelijke, paternalistische of bureaucratische relatie. Tegelijkertijd kan deze relatie er een zijn van tijd en ruimte van de kant van de hulpverlener voor het verhaal van de hulpvrager. De hulpverlener onderkent dan het belang van het perspectief van de ouders van hulpvrager. Het zijn dan juist de positief ervaren gevoelens in de persoonlijke, nabije en emancipatorische relatie. De hulpverlener toont zich als 'gewone (mede)mens', staat open voor de leefwereld en ervaringen van hulpvrager(s) (kind en ouders). Hij heeft een basishouding van respect en vertrekt vooral vanuit zijn eigen positieve aspecten en vaardigheden. De relatie wordt gekenmerkt door snelle, eenvoudige procedures en flexibiliteit. De hulpverlener

⁴ Kind en Ziekenhuis Dordrecht http://www.kindenziekenhuis.nl/content_83.asp 17 okt 07
Ouderparticipatie

maakt en heeft tijd en ruimte en zijn hulpverleningswerkproces is doorzichtig. Hij laat inspraak en participatie van de hulpvrager en zijn ouders toe. Het doel van zijn hulpverlening is meewerken aan het verwerven van meer autonomie (het zelfstandig op eigen benen kunnen staan) door hulpvrager(s).⁵

In haar theoretische verkenning komt Els de Vriendt⁶ tot de volgende begripsomschrijving voor ouderparticipatie:

‘Ouderparticipatie is een breder begrip dan ouderbegeleiding. Het gaat verder dan het opdoen van kennis en vaardigheden over de opvoeding van het kind. Het gaat ook over (verschillende vormen van participatie als) mee-doen (in bijvoorbeeld huisbezoeken, leefgroepbezoeken, besprekingen van behandelingsplannen, besprekingen betreffende school- en vrije tijdkeuze van kinderen) , mee-weten (als het gaat om informatie over bijvoorbeeld voorzieningen, wet op de privacy, klachtenprocedures, doelstellingen van hulpverlening), mee-praten, mee-denken en mee-beslissen (in bijvoorbeeld weekendregelingen, begeleiding van hulpvrager(s), beëindiging en nazorg van de hulpverlening) en mee-evalueren (uitkomsten van wat is uitgevoerd toetsen aan verwachtingen die ouders op voorhand hadden bij het behandelingsproces) in het hulpverleningsproces.

Participatie (deelneming én deelgenootschap) is hierbij een basisgegeven.

Bij ouderbegeleiding gaat het om coachen en ondersteuning, om het overdragen van kennis en vaardigheden van hulpverleners op ouders. Participatie gaat daarom veel verder. Het gaat om betrokkenheid van ouders bij de uitvoering van het hulpverleningsproces in een evenwaardige samenwerkingsrelatie met hulpverleners. Er wordt recht gedaan aan de verantwoordelijkheid van het ouderschap en aan de hulpvraag die ouders hebben. De hulpvraag is het vertrekpunt in een samenwerkingsrelatie van betrokkenheid en verantwoordelijkheid van de ouders.

Deze samenwerking moet zeer breed worden ingevuld. Op microniveau hebben ouders invloed op het individuele hulpverleningsproces en zijn er deelgenoot van. Samen wordt de hulpvraag helder geformuleerd, samen wordt een (be)handelingsplan opgesteld, samen wordt geëvalueerd. Op mesoniveau hebben ouders invloed op de organisatie van de hulpverleningsinstelling door cliëntenraad, adviesrecht en instemmingrecht.

Op macroniveau is er op regionaal, provinciaal en landelijk niveau beïnvloeding van beleid en overheid via deelneming aan belangenverenigingen of inwerking op algemene organisaties (als overkoepelende instellingen of politieke partijen).

In het geding zijn telkens macht in kennis en communicatie, macht in samenwerking en in organisatie in een hulpverleningspraktijk op het formele niveau dat participatie regelt of heeft geregeld, maar vooral ook op het informele niveau waar communicatie vooral van belang is in alle dagelijkse aspecten van de ouderparticipatie. Juist daar gaat het om een basishouding van respectvol omgaan met alle betrokkenen.

⁵ Een belangrijk punt om in de catechetische context aandacht te geven en uit te werken

⁶ Onderzoeksrapport ‘Ouderparticipatie bij verslaglegging in de bijzondere jeugdbijstand’

Els de Vriendt Sociale Agogiek Universiteit Gent 2004-2005

<http://www.roppov.be/documenten/Onderzoeksrapport> geraadpleegd op 20 oktober 2007

C.Ouderparticipatie in de sport

1. Ouders graag gezien.

De Nederlandse Culturele Sportbond (NCS) en de Nederlandse Christelijke Sport Unie (NCSU) hebben het project “Ouders Graag Gezien” ontwikkeld.⁷ Doel van dit project is sportverenigingen te helpen bij het bouwen aan een bijzondere relatie met de ouders van de jeugdleden waarbij het uitgangspunt is dat de ouders gestimuleerd worden om aandacht te schenken aan het sporten van hun kinderen. Met dit project wordt vooral stapsgewijs en projectmatig gewerkt. Er worden voorwaarden geschapen zodat een werkgroep de kar gaat trekken. Er is gerichte actie naar ouders. Ouders worden vervolgens persoonlijk betrokken bij de vereniging. Ze mogen zich inzetten bij taken. Tenslotte is er aandacht voor een ouderbeleidsplan. Het geheel beoogt ouders regelmatig te informeren, meer ouders zich betrokken laten voelen bij de club wat er toe leidt dat ouders zich meer bekommeren om het welzijn van hun kind, zich vaker bij activiteiten laten zien en door de club gericht en doelbewust vaker gevraagd kunnen worden voor het verrichten van kleine en/of grote clubtaken. Kortom een bloeiende ouderparticipatie in alle facetten van het sportverenigingsleven. En het heeft een sportoverstijgend karakter, het helpt goede relaties op te bouwen en te behouden in de samenleving als geheel.

2. Opvoeding in en door sport?

Hoofddocent Algemene en Orthopedagogiek, Albert Buisman⁸ van de Universiteit Utrecht haalt vier belangrijke opvoedingsaspecten met betrekking tot sport aan: Zorg, hulp bij volwassen worden, sfeervolle relaties in vertrouwen en veiligheid, en speelplezier. De ouderrol in de jeugdsport is vooral het kinderen helpen bij de (levens)keuzes (nu voor welke sport), een steun in de rug bij de uitvoering van de sport (bijvoorbeeld stimuleren om deel te nemen, telkens weer, en halen en brengen), in alles vooral emotionele ondersteuning (bij het overwinnen van tegenslagen, verliezen en blessures en botsende relationele verhoudingen van spelers onderling en spelers met leiding en trainers), en het leren van het dragen van eigen verantwoordelijkheid en groeiende zelfstandigheid van de kinderen. Bij dit laatste is het voor ouders ook een (moeilijk) proces van loslaten en tegelijk belangstelling blijven tonen.

Vooraf in alle informaliteit tussen de bedrijven door gebeurt het belangrijkste. Daar leren kinderen elkaar helpen, samen optrekken, regels hanteren (en omzeilen), persoonlijke hygiëne (douchen!). In alles leren zij bovenal met, door en voor elkaar. En tegelijk daarin verweven in de telkens weer opduikende dialogen met steeds weer de trainers, leiders en clubbestuurders, maar vooral in de ononderbroken voortgaande relaties met hun ouders. Toch past het opvoeders (binnen en buiten de sport) hierin bescheiden te blijven want *“het is uiteindelijk het kind dat uitmaakt wat pedagogisch heeft gewerkt en wat niet”* (A.Buisman in Pedagogiek 2004).

⁷ NCS en NCSU hebben samen met de Vrije Universiteit Brussel en de Universiteit Utrecht het wetenschappelijk onderzoeksproject Gezin & Sportvereniging opgezet. www.oudersgraaggezien.nl

⁸ <http://www.pedagogiek-online.nl/publish/articles/000309/article.pdf> 22 okt. 07

Tijdschrift Pedagogiek 24e jaargang nr.4 2004 Albert Buisman Universiteit Utrecht.

D. Hoofdpijnen voor een nieuw begrip van het begrip ouderparticipatie.

Mijn verkenning van ouderparticipatie in onderwijs, zorg en sport levert de volgende wezenlijke aspecten van het begrip ouderparticipatie op.

- a. Participatie is in alles communicatie, organisatie en samenwerking.
- b. Ouderparticipatie is een verkeerd begrip, het verdient omkering! Het zijn steeds derden, buitenstaanders, andere deskundigen die medeverantwoordelijk participeren in een netwerk rond de kern van de opvoeding die de opvoedingsrelatie ouder - kind steeds is.
- c. Ouderparticipatie vindt plaats op institutionele (formele) wijze en vooral ook op niet-institutionele (informele) wijze.
- d. Ouderparticipatie kent in al haar vormen verschillende niveaus: het individueel relationele, het organisatorische en het beleidsmatige niveau.
- e. Ouderparticipatie dient in al haar facetten het overstijgende maatschappelijke samenwerkingsbelang.
- f. Wanneer stapsgewijs en projectmatig met aandacht aan relaties gebouwd wordt heeft participatie meer kans op blijvende versterking van die relaties.
- g. Participatie is deelname en deelgenootschap in evenwaardigheid en met respect voor alle betrokkenen. Ouderparticipatie evenzo.
- h. Het (goed) omgaan met elkaar, het (met warmte) aandacht hebben voor elkaar, is in alles het meest wezenlijke.
- i. De kwaliteit van de ouderparticipatie wordt in hoge mate bepaald door het eigen opleidingsniveau en de eigen ontwikkeling van de ouders.
- j. De asymmetrie in de relatie hulpvrager(s) en hulpverleners kan negatief maar productief vooral positief ingezet worden.
- k. Hoofdbelang in hulpverlening is de eigen groei in zelfstandigheid van de hulpvrager(s).
- l. In alle facetten van ouderparticipatie blijft het betrokken kind zelf uiteindelijk uitmaken wat wezenlijk heeft bijgedragen aan zijn eigen opvoedingsproces.
- m. Het zijn de ouders die in feite steeds in alle facetten van de zorg en opvoeding van het kind betrokken zijn.
- n. De ouders zijn de contextkenners bij uitstek en daardoor de eerste opvoedingsdeskundigen van hun kinderen en hierbij in alles de onmisbare opvoedingsregisseur.
- o. De bijzondere ouder – kind relatie is er een van verantwoordelijkheid, maar met daarbij het risico van verblinding van ouder(s) en/of kind.

Eerst wil ik nu dit overzicht toetsen aan mijn eigen levenservaring als voorlichter in de landbouw. Daaruit wil ik nagaan of ik nog belangrijke aspecten kan verdiepen of misschien zelfs aanvullen.

Vervolgens gaat het erom de kenmerken met betrekking tot ouderparticipatie te blijven vasthouden in mijn dan volgende verkenning van mogelijkheden voor ouderparticipatie in de catechese binnen de kerk.

Ik zie het dan ook niet zitten om deze veelheid van facetten samen te wringen in een soort werkdefinitie. Ik toets liever, en naar ik verwacht vruchtbaarder, steeds weer mijn volgende verkenningsfase aan het geheel van al deze aspecten.

Hoofdstuk II. Participatie bij de bedrijfsvoorlichting in landbouwgezinnen.

A. Eigen werkervaring als bedrijfsvoorlichter in de landbouw.

Mijn werkzame leven heeft een intensieve landbouwperiode gekend. Na de Hogere Agrarische School opleiding in de Nederlandse veehouderij-en-economie ben ik werkzaam geweest als bedrijfsverzorger in de landbouw in Twente. Ik heb mij in maatschap met mijn broer gevestigd als zelfstandig ondernemer met een landbouwbedrijf in Diepenheim. Ik ben technisch voorlichter geweest in de varkensfokkerij in Overijssel, Gelderland en Noord Holland, Zuid Holland en Utrecht. Tenslotte ben ik negentien jaar sociaal economisch voorlichter geweest bij de telkens fuserende standsorganisaties ABTB, LTO MidOost, GLTO in Groningen, Drenthe en Friesland, en in Overijssel en Gelderland.

Ik heb in al die jaren ondernemers met landbouwbedrijven, verweven met hun gezin, geholpen, voorgelicht, begeleid en gecoacht en daarbij altijd in hun processen geparticipeerd. Grote aandachtsvelden in mijn werk waren steeds de ondernemerskwaliteiten, de leiderschapskwaliteiten, de (gezins-)machtsverhoudingen, de netwerkprocessen en de (landbouw)levensverhalen. Tegelijk functioneerde ik, beginnend als éénling met beperkte begeleiding, steeds nadrukkelijker in teamverband vanuit een altijd in (fusie)beweging zijnde landbouworganisatie die tegelijkertijd ook processen van specialisatie en commercialisatie doormaakte. Altijd lag mijn grote drive bij het kunnen werken als generalist en eerstelijns werker direct naast en in het belang van de agrarische ondernemers en hun gezinnen zelf.

Ik verkeerde in de gelukkige omstandigheden dat ik heel breed heb mogen werken: meestal individueel op de agrarische bedrijven maar ook heb ik veel groepswork verzorgd van voorlichtingsbijeenkomsten tot en met cursuswerk. Daarbij ben ik in aanraking gekomen met ondernemers van allerlei soort en in allerlei omstandigheden. Ik heb slecht ontwikkelde boeren en hooggeschoolde ondernemers in portefeuille gehad. Ik heb te maken gehad met bedrijfssluitingen (van persoonlijke tot financiële aard), met bedrijfsovernames (opvolgingssituaties die wel of niet konden en toch vaak doorgingen), met bedrijfsstichtingen en met begeleiding van (grote) bedrijfsontwikkelingen als uitbreiding en verplaatsing.

Ik heb de rollen mogen ervaren van sleutelfiguren in netwerken (zowel bouwers als brekers!). Ik heb ervaren hoe communicatie en relaties kunnen bijdragen aan bloeiend ondernemerschap maar ook elkaar tegenwerkende (dood)bloedende relaties meegemaakt. Ik heb gezien hoe mensen, ook mensenlevens lang, goed hebben kunnen samenwerken, maar ook hoe ruzies tussen ondernemers, familie, netwerken, burens en belangen ontwrichtend hebben gewerkt. Altijd stond ik er pal naast, en daarmee zelf ook meestal midden in! Ik heb macho- en schuldcomplexen gezien en beleefd, en zowel falen als succes gedeeld. Maar op de keper beschouwd kwam ik bij alles uiteindelijk steeds weer terecht bij de ondernemer zelf in eigen persoon als mens. Wie is hij? Wat heeft hij? Wat kan hij? Wat doet hij? Hoe leert hij? Hoe deelt hij kennis, inzicht, ervaring, macht, relaties, middelen? Hoe reflecteert hij op zichzelf, op anderen waar hij mee te maken heeft, op situaties waarin hij verkeert? En tenslotte: Hoe handelt hij?

B. Nieuwste ontwikkelingen in de (landbouw)voorlichting.

Ik heb in die jaren zelf een groeiproces doorlopen van **voorlichter** via bedrijfsadviseur naar procesbegeleider met daarin centraal het bewustwordings- en veranderingsproces van agrarische ondernemers, hun echtgenotes en hun opvolgers in situaties met bedrijf en gezin. In het (net)werk van deze ondernemers mocht ik optreden als gevraagde **vrije actor**⁹ die als katalysator in het totaalproces van de ondernemer de bewustwording en ontwikkeling van zijn persoonlijk en zelfstandig functioneren mocht stimuleren met zowel inhoudelijke kennis – van mensen en middelen in omstandigheden - als procesvaardigheden – van mensen en hun netwerken - door gerichte communicatie op het genereren van menselijke energie, en op het tot stand brengen en onderhouden van medemenselijke verbindingen. Dit was mogelijk door middels getimede interventies personen, en door hen hun sociale kapitaal, te activeren waardoor de strategische ruimte¹⁰ van de ondernemer, maar ook van zijn netwerk meestal én groter én actiever werd. Mijn rol als participierend procesbegeleider kon dank zij mijn inzicht in kennis en in processen ondernemers stimuleren in het ontdekken en exploiteren van hun eigen vitale strategische ruimte.

Ik was zelf in eigen persoon - dankzij mijn opgebouwde expertise en ervaring - mijn eigen gereedschap en zette dit in om de visies, belangen, wensen en ambities van ondernemers in beeld te brengen¹¹. Ik analyseerde met behulp van een aandachtspuntenformulier het totale netwerk van de ondernemer zonder besef of zijn netwerk nu sociaal, professioneel, (in)formeel, dik of dun, smal of breed was. Mijn **netwerkanalyse** was gereedschap in wording. Ik geloofde er op grond van ervaring in. Ik had mijn eigen, soms door collega's gevoede systeem. Nu wordt het systeem als '**belief system**' systematisch ontwikkeld en strategisch als tool ingezet en gehanteerd bij de begeleiding van netwerken.

Ik leerde dankzij succes en falen hoe de verhoudingen tussen mensen in de altijd in beweging zijnde periferie van ondernemers persoonlijk of als groepen (en subgroepen!) functioneerden. Had ik toen maar gebruik kunnen maken van het gereedschap '**gedachtenlandschap**' waarmee nu ondernemers in een schaal van vier quadranten als markt en maatschappij, en als mens en techniek, met elkaar vergeleken en geconfronteerd kunnen worden. Dan had ik beter onderscheiden waar opvattingen en wensen geplaatst moesten worden, welke personen waarom problemen of oplossingen bewerkstelligden. Dan had ik toen mijn **interventies** zeker gericht gepland en uitgevoerd met waarschijnlijk (nog) meer kans van slagen en succes.

⁹ Vrije Actor is een term die ik leen van de Animal Science Group van Wageningen UR die op een Netwerkontmoetingsdag van 15 juni 2007 te Sterksel het rapport 'Netwerken met vrije actoren' presenteerde waarin stimulering en vergroting van zelfredzaamheid (hoofd)doelen zijn. (Zie www.asg.wur.nl/NL/nieuwsagenda/Netwerken_in_de_veehouderij_intro... 2-11-2007)

¹⁰ Strategische ruimte kan gedefinieerd worden als: '*Het totaal van keuzemogelijkheden voor oplossingen van problemen of uitdagingen*' (door kennis en relaties) (www.zie voetnoot 9)

¹¹ Nu ontdek ik via Wageningen UR dat je dit 'belief systems' kunt noemen en dat dit gereedschap ondertussen doorontwikkeld is om gericht naar het tactische en strategische spoor van de ondernemer te kijken. ([www: zie voetnoot 9](http://www.zie voetnoot 9))

Ik ben betrokken geweest bij prille ideeën, planvormingen, ontwikkelingen daarin, tot en met realisatie en evaluatie ervan zonder dit **innovatiespiraal** te noemen. Ik heb daarbij aan den lijve ondervonden dat het een schoksgewijs proces is van klimmen en vallen om samen te stijgen op die draaitrap van vernieuwing die ondernemer en idee omhoog draagt.

Wij spraken als voorlichters onder elkaar over voorlopers, volgers en achterblijvers of wijkers in de veranderingsprocessen toen ligboxenstallen opkwamen of computers hun intrede deden. Tot mijn grote genoegen lees ik in de rapporten van Wageningen dat 'de energie voor verandering ontstaat in een netwerk van veranderaars die elkaar inspireren'. Onze kijk op veranderingsprocessen is doorontwikkeld tot het bruikbare gereedschap van "De **Veranderdriehoek**", die in netwerken gehanteerd kan worden om in een speelveld met veranderaars, ordebewakers en overleveraars te sturen op energie in het netwerk én tegelijk op je eigen energie zodat je die gericht en efficiënt in kunt zetten. Goed gereedschap verlicht de arbeid en verhoogt de productiekwaliteit.

En om het veranderingsproces met de belanghebbende personen in goede banen te leiden en te houden is daarnaast nog het gereedschap van de '**Coherentiecirkel**' beschikbaar gekomen. In hun overlappende vitale strategische ruimtes wisselen individuen en/of groepen met elkaar hun verschillen en overeenkomsten uit in een wederzijds en wederkerig leerproces. Als dit constructief verloopt vindt op een uitdagende wijze in respectvolle dialogen een ruil- en ordeningsproces plaats op het niveau van de inhoud en van het proces. Als het leerproces problematisch is wordt de persoonlijke uitdaging een gezamenlijke strijd, de goede ordening een berusting in eigen chaos, de verrijkende ruil een wegvluchten in eigen hebben en houden, en de onderlinge dialoog een onhebbelijke aanpassing die één of meer partners of partijen in onbalans brengt en het netwerkleerproces ondermijnt of frustreert. Dan heeft de vrije actor als procesbegeleider veel energie nodig om het gehele proces ten goede te doen wederkeren. Vaak is dit slopend en energieverblindend. Het gereedschap 'Coherentiecirkel' zal bij voorkeur in samenwerking met ander gereedschap, bijvoorbeeld de 'Veranderdriehoek' en preventief in plaats van curatief werkend gehanteerd moeten worden. Ja een vakman weet zijn machine met een hele specifieke gereedschapskist, paraat en bruikbaar, goed te onderhouden. Hij kent zijn kist en poetst en onderhoudt vooral ook zijn dierbare gereedschap.

Ook ik heb cliëntendossiers aangelegd en onderhouden. Zonder dat ik van het gereedschap '**tijdslijn**' en '**leergeschiedenis**' had gehoord, heb ik daarin de belangrijkste gebeurtenissen gemarkeerd, geselecteerd en regelmatig beoordeeld in de onderlinge samenhang en in het geheel van het begeleidingsproces om er van (mijn fouten en mijn successen) te leren. Door mijn eigen gesprek met mijn dossier en door de (doel)bewuste en (doel)gerichte zelfevaluatie trok ik er mijn lessen uit. Ik zag het niet als gereedschap. Ik zag het nog als eigenbelang en cliëntenbelang, en in het belang van een goed ambassadeurschap voor de organisatie waarvoor ik mocht werken. Nu zijn deze werkmethoden tot vakgereedschap ontwikkeld en wordt dit gereedschap met succes veelzijdig ingezet ten behoeve van een professionele begeleiding van netwerkgroepen.

Men spreekt tegenwoordig van ‘**co-creatie door interactie**’¹² Hiermee gaat het erom processen niet te willen beheersen maar ruimte te scheppen voor interactie onder de aanname dat er goede dingen ontstaan wanneer mensen daadwerkelijk in verbinding zijn met elkaar, met hun (sociale en ecologische) omgeving en met zichzelf.¹³

De werkelijkheid is een complex gebeuren. (Er is altijd meer tussen hemel en aarde dan we kunnen denken!) We zullen ‘de werkelijkheid’ werkelijk nooit weten te kennen. Elke benadering is in de praktijk, ook als ze ondersteund wordt met theorie en modellen, een simplificatie van wat het geheel als het ware behelst. Belangrijk daarom altijd te beseffen dat we de werkelijkheid op verschillende manieren kunnen benaderen, zullen bekijken en denken te kunnen beïnvloeden. Habermas heeft wezenlijk bijgedragen aan het kennen van de communicatieve rationaliteit. Hij heeft oude deskundigheid van de raderwerken van onomstreden kennis en de kennis die van waarde is in de jungle van de markt tussen verkopers en kopers uitgewerkt tot een vredestichtende wereld van geaccepteerde kennis van vredelievende mensen die met elkaar leven als in een dorp van consensus. Dank zij Röling en Wielinga van Wageningen UR kunnen we kennis in de wereld van (samen)levende organismen nu steeds nadrukkelijker ontlenen aan het responsieve vermogen dat symbioten in hun (tot stand gebrachte) verbindingen samen in veranderende omstandigheden weten te ontwikkelen. Elk levend wezen staat onder invloed van stimuli uit zijn of haar omgeving, geeft hieraan zijn of haar interpretatie en reageert daar vervolgens op. Ook niet reageren is een al of niet bewuste actie. Mensen gebruiken in dit proces vooral het middel taal. Meest non-verbaal, soms met nogal wat kabaal, maar vaak verbaal (gesproken en/of geschreven) al of niet met een goed verhaal. Dan ontstaat wat wij communicatie noemen. Kennis, ervaring en (sociale) vaardigheden bepalen vervolgens in het communiceren ons (samen)leven. Daartoe is niet altijd consensus nodig. Wel is altijd doorslaggevend dat mensen elkaar serieus nemen. Dat bereiken we in de combinatie van een communicatie van bevragen, argumenteren en onderhandelen, met een positiespel waarin mensen hun strategie en macht respectvol en vruchtbaar met en voor elkaar inzetten.

Niet langer wordt dus gestreefd naar beheersbaarheid. Als mensen zich inzetten voor hun (goede) ambities (pneuma), en daarbij in gezonde verbinding blijven met zichzelf, met elkaar en met hun omgeving – sociaal (people), economisch (profit) en ecologisch (planet) – zal de uitkomst van elke gezamenlijke inzet goed zijn voor allen zonder te hoeven voorspellen hoe de toekomst eruit zal zien.

Dan zijn we ‘**de beheersing**’ voorbij. Democratie kwam na een tijdperk van heersers. De Verlichting dacht ons de beheersing te brengen. Samenwerking onder een goede en constructieve geest in een gedeelde vitale strategische en operationele ruimte zal ons gemotiveerd verrassend verder brengen in onze mensengeschiedenis van interactief deelgenootschap. Met vallen, en opstaan zullen we omhoog weten te klauteren in een totaal samenleven van ontwikkeling waarvan wij zowel de weg als het einde geen van allen ooit geheel zullen kennen.

¹² In de aanpak van complexe processen gebruikt men het beschikbare gereedschap in samenhang. Dit noemt men de Tango-methode. Zie Nieuwsbrief Agro Center voor duurzaam ondernemen september 2007 op o.a. www.eneews-nieuwskiosk.nl (9 nov. 07)

¹³ Let op! Hier verwijst ik reeds naar mijn theologische benadering waarbij ook de verbinding met ‘Het hogere’, Het transcendente, Het alomvattende, De Schepper, God van belang zal zijn.

C. Wat levert mij deze landbouwverkenning nu op als het gaat om participatie?

Zelf heb ik als landbouwvoorlichter probleemoplossend curatief gewerkt. In dit werken heb ik geleidelijk aan geleerd dat niet het aanreiken van mijn oplossing het belangrijkste is maar de persoonlijke groei van de mensen zelf met hun eigen problemen, vragen en oplossingen. Steeds belangrijker werd het dat zij langzaamaan leerden zelfstandig te werken aan het leren zien én aan de oplossing van hun eigen problemen. Adviseerde ik aanvankelijk nog vaak door vooral mijn (grotere) kennis aan te reiken, steeds vaker werd mijn rol als begeleider van mensen die zelf hun weg willen zoeken en hun eigen werkbare werkwijzen willen vinden. In deze processen is vooral het stimuleren van bewustwording van belang. Eenmaal goed bewust, van zichzelf in relatie tot het probleem en iedereen die er (mogelijk) mee te maken heeft, ontstaat de motivatie vanzelf om in die bewustwording zelf actief aan de slag te gaan. Dat geldt zowel voor mij als voorlichter als voor degene die ik mocht begeleiden. Als ik zag dat ik mensen hielp die daarna op eigen initiatief creatief zelf aan het werk gingen met hun vragen motiveerde mij dat enorm om mijn gevonden werkwijze vaker toe te passen. Je haalt energie, nee je krijgt je energie vooral uit je succesvol willen, mogen en kunnen werken.

Loop ik nu opnieuw langs mijn gevonden hoofdlijnen voor een nieuw begrip van het begrip ouderparticipatie (Zie pagina 15) dan ontdek ik vooral een extra bevestiging van de daar gevonden punten a t/m o. Ik kan ze dan ook als volgt nader en aanvullend (p t/m t) omschrijven.

- a. Mensen zelf zijn de eerstaangewezen betrokkenen in hun eigen ontwikkelingsprocessen.
- b. Mensen zelf zijn ondanks het gevaar van verblinding of apathie, vooral zelf verantwoordelijk voor hun eigen geheel.
- c. Het opleidingsniveau is zeker van belang. Maar nog belangrijker daarbij is de eigen ervaring daarna en het leerling durven blijven en willen ontwikkelen van je niveau.
- d. Vooral het individuele relationele niveau motiveert. Organisatorische en beleidsmatige aspecten zijn vaak nog vooral specialistenzaken.
- e. Deelgenoot worden, mogen deelnemen in evenwaardigheid bevestigt dat iedereen iets kan en daardoor veel kan betekenen.
- f. Het elkaar serieus nemen en weten te delen in negatieve en vooral positieve zaken is cruciaal.
- g. Je vooral richten op het positieve maakt samen sterker. Het geeft elkaar en het gehele proces positieve energie en verbindt.
- h. Inzicht in het werkzame belang van een goed onderscheid tussen:
“ kennis (inzicht) - processen - (omgevings-)condities “.

- i. De rol van de vrije actor en de reflectie op de eigen rol zijn wezenlijk in het participatieproces geworden. Het kunnen sturen op energie en verbinding vanuit verschillende rolsoorten in de diverse verhoudingen tussen kennisinhoud en proceskennis (van dienstverlener, als expert of als procesbegeleider, naar intermediair). Vooral het intermediair werken richt zich in deze op het autonoom en zelfsturend vermogen van de procesdeelnemers.
- j. De beheersing voorbij. Als je zo (en ik durf nu te zeggen: pastoraal!) in processen kunt (gaan) zitten ga je ervaren dat er meer meewerkt tussen de deelnemers. De som van het samenwerken is veel meer dan de inbreng van de afzonderlijke deelnemers zelf.
- k. In participatieprocessen kunnen vrije actoren katalytisch werken. Katalytisch is hierbij eigenlijk niet het goede woord. De vrije actor verandert zelf namelijk ook. Hij leert en groeit door zijn (tijdelijk) deelnemen zelf ook. Het katalytisch vermogen van de intermediaire katalysator neemt dus toe.
- l. Wetenschappen dragen door onderzoek participierend in maatschappelijke processen bij aan de ontwikkeling van bruikbaar gereedschap en vooral de ontwikkeling van de daartoe ook noodzakelijke gebruiksaanwijzingen.
- m. Het ontwikkelen en hanteren van goed werkgereedschap motiveert mensen die het werk (mogen) doen en stimuleert resultaatgericht werken.
- n. Goed gereedschap ondersteunt en stimuleert stapsgewijs en projectmatig leerbewust werken.
- o. Participanten moeten vooral tot hoofdproces uitbouwen dat alle acties in ontwikkelingen (of problemen) ervaringen oproepen die om reflectie vragen zodat volgende acties succesvoller zijn.
- p. De ontdekking van de vitale strategische ruimte die mensen zelf en met elkaar hebben en hoe deze vooral positief beïnvloed kan worden, vergroot ook de eigen operationele en strategische werkruimte van de participerende vrije actor.
- q. Een sterke kracht gaat uit van interventies in juist informele netwerken.
- r. Actieve netwerkspelers zijn bij uitstek de gespecialiseerde contextkenners.
- s. Steeds vaker zal een proces zonder de (extra) vrije actor ook gewoon goed doorgaan omdat de groeiende zelfstandigheid de zelfredzaamheid verhoogt.
- t. De betrokkenen bepalen uiteindelijk steeds zelf wat zij werkelijk doen. De tijd leert ons altijd hoe problemen door mensen werkelijk zijn opgelost, hoe zaken met hen, door hen en voor hen uiteindelijk zijn gelopen.

In de volgende stap wil ik de resultaten uit de eerste twee stappen verbinden met mijn stage ervaringen in de catechese.

Hoofdstuk III. Toepassing begrip ouderparticipatie op mijn ervaringen in de catechese.

A. Stagepraktijk

Tijdens mijn stage van september 2006 tot juni 2007 in de Emmaüsparochie in Apeldoorn heb ik vanwege mijn bachelor lerarenvariant bewust ingestoken op het profiel catechese. Ik heb mij concreet en intensief bezig gehouden met een Vormselproject, een Eerste Communieproject en met enkele groepen Geloven Nu. Daarin heb ik vooral gezien, geoefend en ervaren hoe pastorale 'sturing' op afstand vrijwillig(st)ers, én ouders en kinderen als deelnemers kan stimuleren in betrokkenheid, motivatie, participatie, zelfredzaamheid en persoonlijke ontwikkeling. Ik mocht aanwezig zijn onderweg in tenten van samenkomst op de weg van geloven. Het was voor mij in alles telkens weer een stilstaan, een kijken en een gaan. Stilstaan in verwondering om te mogen bewonderen wat er tussen mensen gebeurt. Vervolgens bewust, kritisch en leerbewust, kijken naar wat hier tussen mensen werkelijk gebeurt. Reflecteren met mezelf, met mijn studie theologie en levensbeschouwing, en met mijn stagebegeleidster om vervolgens gericht tot actie over te kunnen gaan. Ik ben hierin door een poort gegaan en heb mij gevormd en laten vormen in mijn gelovig werken nu.

Wat (ouder)participatie betreft is mijn stage een gouden leerervaring geweest.

In de groepen Geloven Nu ging mijn aandacht vooral uit naar de manier waarop mensen elkaar kunnen motiveren en stimuleren tot deelnemen en tot groeien in het deelnemen. Ook zag ik hoe groepen kunnen groeien in zelfstandigheid, maar ook hoe moeizaam en moeilijk dit proces vaak is.

In het Vormselproject mocht ik het meemaken dat een werkgroep waarvan nog slechts één lid over was in de voorbereiding opstapte. Dat was even crisis bij de catecheet en de stagiair. De ouders van de vormelingen zijn bij elkaar geroepen. Het begeleidingsprobleem werd open op tafel gelegd en serieus besproken. De professional en de stagiair zijn niet in de valkuil getrapt het werkgroeproer over te nemen. Er ontstond, elkaar stimulerend een gemotiveerde werkgroep uit de ouders en de overige ouders werden enorm gemotiveerd waar nodig deel te nemen aan het vormselproject voor en met hun kinderen.

In het Eerste Communieproject functioneerde een ervaren werkgroep waarin tevens een parochiemedewerkster deelnam. Deze werkgroep was echter de uitdaging aangegaan om met een nieuw Eerste Communieproject '*Door de poort*' aan de slag te gaan. Er was bewust gezocht naar een nieuwe manier van werken met een grotere betrokkenheid en inbreng van alle ouders. Het project '*Door de poort*' leende zich daar uitstekend voor. Er werden gelijktijdig en met elkaar verweven een parochieproject voor de kinderen en een ouderproject gehouden.

Ik ga nu aan de hand van de punten a t/m o respectievelijk p t/m t uit Hoofdstuk I en II nalopen wat ik in mijn stage aan belangrijke ervaringen ten aanzien van elk van deze punten heb opgedaan en of ik inhoudelijk en/of procedureel aan die punten nog meer zinnigs toe kan voegen als het gaat om participeren in de catechese.

B. Het nog beter begrijpen van het begrip participatie vanuit de praktijk van de catechese.

- a. informele (positief stimulerende) contacten leveren een wezenlijke bijdrage aan het bevorderen van participatie. Op de ouderavonden heb ik gezien hoe ouders nog sterker gestimuleerd worden als ze juist door andere ouders serieus worden erkend in hun positieve kwaliteiten. Als een moeder zegt: *'Jij bent altijd zo goed in het verhalen vertellen aan kinderen. Zou jij dat nu ook niet willen bij de kinderavonden. Ik wil je daarbij wel helpen'*, stimuleert zij die andere moeder tot deelname omdat die hier gezien wordt en serieus erkenning¹⁴ krijgt van haar kwaliteit.
- b. Als mensen gemotiveerd participeren in door hen zelf gekozen projecten zijn ze bereid energie te steken in een eigen en soms gezamenlijke verdieping van die participatie. Ouders durven dan professionals te vragen om achtergrondinformatie over de inhoud en de processen waarin ze hier deelnemen. Ze zoeken naar voeding om hun (positieve) betrokkenheid nog beter uit de verf te kunnen laten komen. De leerbereidheid neemt in zulke gunstige omstandigheden exponentieel toe.
- c. In ons streven ons werk zo goed mogelijk te willen doen zien we vaak snel elkaars fouten. Gemakkelijk gaan we voorbij aan het benoemen van wat we allemaal goed hebben gedaan. Juist in de kerkelijke setting heb ik ervaren hoe fijn het is in je (vrijwillige) werk complimenten te krijgen voor wat je goed mocht doen. Ik kreeg er zelf goede motivatie van om zeker ook in de tegenslagen die er zijn, er met nog meer enthousiasme voor te gaan.
- d. Als mensen eerst mogen werken met hun eigen talenten en deze kansen in een veilige omgeving krijgen al of niet aangemoedigd met positieve stimulansen, ontdekken ze zelf wat ze zelf al kunnen en leren ze snel door hun eigen goede ervaring direct dat ze tot meer in staat zijn.
- e. Organisatorisch, en nog meer beleidsmatig, een bijdrage leveren heeft als moeilijke kant dat mensen in deze activiteiten zelf in de picture komen te staan. Dat is in eerste instantie een situatie van onveiligheid. 'Wat zullen ze van mijn inbreng wel niet denken, of (nog bedreigender) wel niet zeggen. In één op één relaties, of in kleine (sub)werkgroepjes wordt het individueel relationele gekoesterd en veiliger ontwikkeld. Als daar iemand een ander kwetst, blijft het met wederzijds leereffect, nog binnenskamers. Daar kunnen mensen vooral ook zelf experimenteren met hun gekende en/of te ontdekken talenten.
- f. Een nog intensiever inzetten van een tussentijdse reflectie op de eigen rol als begeleider en hierbij gebruik maken van ontwikkeld gereedschap zal de doelgerichtheid van de (professionele) interventies kunnen versterken waardoor het bijgedragen effect wezenlijker zal zijn en zo meer effect zal hebben in de praktijk.

¹⁴ Het belang van erkenning van de ouder is hier inhoudelijk vergelijkbaar aan de orde als bij het kind in de klas. (*Communicatie in de klas* R. Fiddelaers-Jaspers en J. Ruigrok Houten 1997 Hoofdstuk 5).

- g. Met draaiboek en (leer)methode als gereedschap heb ik de catechese stageprojecten volbracht en het gereedschap, dat ik zelf ben, bijgeslepen. Ik merk nu vooral uit mijn eigen landbouwwervaringen en de ontwikkelingen die daarin de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden dat ontwikkeling en inzet van meer professioneel gereedschap de intermediaire begeleiding behoorlijk verder kunnen helpen.
- h. Het interdisciplinair samenwerken tussen verschillende wetenschappen en tussen verschillende maatschappelijke werkvelden kan zeker ook voor de kerk met zoveel gemotiveerde vrijwillig(st)ers behoorlijk vruchtbaar zijn.
- i. Toen ik vernam hoe het doorgeven van een videoband tussen verschillende werkgroepen in de parochie in meerdere werkgroepen tot nogal wat negatieve irritatie leidde, heb ik op eigen initiatief de fiets gepakt om persoonlijk de band bij een vrijwillig(st)er op te halen en naar een andere vrijwillig(st)er toe te brengen. In de gesprekken die ik toen mocht hebben werd de negatieve energie omgezet in positieve kracht om in alle groepen met het werk verder te kunnen. Daar heb ik mijn eigen vrije strategische ruimte, die ik onder andere kreeg doordat ik niet bij alle activiteiten in de werkgroepen aanwezig hoefde te zijn, operationeel kunnen benutten om de zich inperkende strategische ruimten van werkgroepleden te vergroten. Met dit in de landbouw ontwikkelde instrument kan ik nu mijn actie van toen beter begrijpen. Deze ervaring werd voor mij een wezenlijke ervaring van professioneel groeien.
- j. Doordat er beleidsmatig, en in het jaarplan uitgewerkt, ingestoken is vanuit een vergroten van de ouderverantwoordelijkheid voor het welslagen van de Eerste Communie en Vormselprojecten heeft dit geholpen dat de pastor en de stagiair bewuster op afstand meesturen in de projecten. Hierdoor heb ik heel goed ervaren dat ik (professioneel) participeerde in het eigen proces dat vrijwillig(st)ers en ouders zelf en met hun eigen kinderen hier samen doorgemaakt hebben.
- k. In mijn stage heb ik nog onvoldoende bewust goed onderscheid gemaakt tussen inzicht in kennis, proces(sen) en (omgevings)condities. Vaak voer kennis de boventoon, voeren processen behoorlijk op oude vertrouwde draaiboeken en werden de omgevingsvoorwaarden te gemakkelijk als voldongen feiten aanvaard.
- l. De beheersing voorbij? Ja, als het gaat om het geheel van kennis, om de totaliteit van processen of om de werkelijkheid van alle omgevingsfactoren. Maar nee, als het gaat om de beheersing van jezelf. Die moet je niet voorbij. Je mag er juist beheerst middenin gaan zitten, gaan staan en van daar uit gericht bewegen. Dan ben je als actor vrij en beheerst in heel je doen en laten. In je gedegen voorbereiding in eigen beheer, in de beheerste en geplaatste interventies en in je zelfbeheerst reflecteren. Dan werk jij niet meer alleen zelf, maar heerst een goede Geest in heel jouw werken.

- m. Het werken met (bijgewerkte) flexibele draaiboeken voorkomt vooral het maken van oude fouten en bevordert het toepassen van vorige succesnummers. In de communicatie zijn tegelijk meelopende (tussen)evaluaties van de gezette stappen van groot belang.
- n. *'Door de poort'* is voor mij leerzaam gereedschap gebleken. De in deze methode gehanteerde werkwijze richting ouders en kinderen heeft mij kennis laten maken met, en bewust gemaakt van het belang van ouderparticipatie in de sacramentencatechese. Vooral daarbij de zelfbewustheid van de rol die de pastor als begeleider daarin mag leren ontwikkelen. De dienstverlening voorbij. Weg uit de rollen van gespecialiseerde expert of procesbegeleider. In hoofdzaak ben je een intermediair participant tussen zelfstandig lerende mensen. Je verleent nog wel incidenteel diensten in het proces met je expertkennis. Je verleent bovendien ook heel veel bijdragen in de procesbegeleiding, maar steeds nadrukkelijker trek jij je terug of kom je juist doordacht gericht tussenbeide. In je terugtrekking bezin jij je op het geheel van het proces van de wijze waarop mensen hier met elkaar hun kennis en hun omstandigheden uitwisselen. Dan ontdek jij met jouw metaproceservaringen hoe jij misschien wezenlijk kunt bijdragen waarna jij als vrije actor - positief stimulerend en de mensen tot zelfwerkzaamheid motiverend - op de goede momenten tussen beide weet te komen en daarom welkom bent.
- o. Ook heb ik ervaren hoe fijn het is voor jezelf en anderen om complimenten te geven. Daar gaat meer positieve kracht van uit en die stimuleert deze mensen vervolgens tegelijk om anderen positief te benaderen in hun deelname. De asymmetrie in de inhoudelijke kennis en in de proceskennis leiden dan juist meestal tot een elkaar positief voeden ten gunste van het totale proces.
- p. Als het gaat om het invullen van praktische oplossingen om iets te organiseren weten ouders in hun eigen netwerken snel deskundige personen te vinden die kunnen bijdragen aan deze oplossingen. Ze vinden het zelf fijn op deze manier concreet te kunnen bijdragen. Dat geeft naast erkenning vooral ook voldoening. Als het gaat om het begrijpen en proberen op te lossen van problemen als gevolg van slechte of verslechterende onderlinge verhoudingen levert juist de goede netwerk- en contextkennis van verschillende mensen bouwstenen voor een werkbare oplossing.
- q. Vooral assertieve ouders komen gemakkelijk op voor (de kansen van) hun kinderen. Het is zaak om als professionele begeleiding juist oog te krijgen voor de extra kansen die hier gegeven kunnen worden aan de minder assertieve ouders en daarmee (juist vaak ook) aan hun (minder assertieve) kinderen. Niet meteen ja zeggen tegen mensen die zich als eerste aanbieden maar eerst voorzichtig polsen in groepen naar alle (potentiële) belangstellenden.
- r. Ik heb gezien hoe graag ouders hun kinderen bijstaan in het (gelovig) leren. Ze zijn supergemotiveerd om vooral maar te zorgen dat hun eigen kinderen het beste van het leven leren oppakken en meekrijgen.

- s. Toen in een kleine subwerkgroep in het vormselproject twee ouders aan vijf kinderen de kernbetekenis van de zeven sacramenten probeerden uit te leggen en ik er als aankomend professional bij zat te observeren heb ik zelf indringend ervaren hoe belangrijk het is dat je dan als vrije actor, als kennis- en procesbewuste pastor, niet te snel jouw bijdrage moet willen geven. Het ouderlijk 'gestuntel' was voor de kinderen heel authentiek. Zij ervoeren toen dat geloven niet een vanzelfsprekend weten maar een steeds vragend zoeken is. De ouders stimuleerden elkaar met hun eigen aanvullingen. Samen kwamen ze tot een met elkaar beter verstaan van sacramenten. Is dat dan niet veel mooier dan een vaak te snelle, te correcte en daarmee vaak grotendeels nog onbegrepen uitleg van een expert? Een intermediair vult aan waar grote gaten vallen, maar bevordert in zijn rol als vrije actor bovenal de zelfwerkzaamheid en wederkerige leerbereidheid van de procesdeelnemers.
- t. Alle deelnemers in Geloven Nu, alle betrokken ouders en kinderen in de Eerste Communieprojecten en Vormselprojecten bepalen inderdaad voor het grootste gedeelte uiteindelijk zelf hoe zij zich persoonlijk inzetten en hoe zij de kansen grijpen om zich zelf te kunnen ontwikkelen in die processen. Het is van heel veel zaken afhankelijk – ik denk hierbij bijvoorbeeld aan eigen beginmotivatie, aan gezondheid, aan gezinscontext, aan school – werk - kerk omgevingen, aan de kwaliteit van de netwerken waarin mensen leven, aan de (ab)normale drukte van het actuele bestaan in zijn geheel, etc.- of de ontmoeting met de pastor als voorbijganger in dit deelproces van de deelnemers nu wel of geen wezenlijke bijdrage is tot het persoonlijke doorgemaakte leer- en vormingsproces. Het zijn de kleine dingen die het doen. Voor de een zijn ze nauwelijks van waarde, voor de ander hebben ze een wezenlijke impact.

C. Voorlopige conclusie

De wonderlijke wereld van mensen die met elkaar, van elkaar en aan elkaar willen leren zit wonder boven wonder in principe basaal overal nogal vergelijkbaar in elkaar. Als het om 'begeleiders participatie' gaat lijken onderwijs, zorg en sport, landbouw en kerk boven verwachting veel van elkaar te kunnen leren voor wat betreft de begeleidingsprocessen van mensen die met elkaar participeren in hun eigen leer-, ontwikkelings- en werkprocessen. Het gaat hier tot nu toe voorlopig om een eerste in hoofdzaak empirische verkenning van de mogelijke rol van de pastor in de ouderparticipatie als het gaat om catechese in de kerk.

We gaan in het volgende hoofdstuk kijken wat de kerk zelf zegt over de uitvoering van haar belangrijke catechese taken met betrekking tot de rol van de ouders en de pastor daarin. Als ik die daarna mag vergelijken met wat ik tot hier toe gevonden heb over die rollen dan zal ik waarschijnlijk tot mogelijke aanbevelingen voor de professioneel werkende pastor en zijn/haar steeds professioneler wordende vrijwillig(st)ers kunnen komen.

Hoofdstuk IV. Wat zegt de Rooms Katholieke kerk van ouderparticipatie in de catechese?

A. Inleiding

Na mijn verkenning van het begrip ouderparticipatie in de school, in de zorg en in de sport (Hoofdstuk I) heb ik mijn nieuwe begrippen van ouderparticipatie omgekeerd en kunnen toepassen op mijn eigen ervaringen in de landbouw met gebruikmaking van de nieuwste wetenschappelijke landbouwkundige inzichten (Hoofdstuk II). Vervolgens heb ik, opnieuw reflecterend op mijn ervaringen in de catechese stage, nieuwe waarden met betrekking tot het participeren in ouder - kind leerprocessen ontdekt (Hoofdstuk III).

In dit hoofdstuk IV wil ik nagaan wat de Rooms Katholieke Kerk officieel zegt over de rol van de ouders in de catechese en hoe zij hierin motiverend en stimulerend kan en wil bijdragen. Daartoe heb ik als eerste het *Wetboek van Canoniek Recht* van de Rooms Katholieke Kerk¹⁵ (Latijns - Nederlandse uitgave) geraadpleegd. Daarna heb ik het *Algemeen directorium voor de catechese*¹⁶ van de Congregatie voor de clerus¹⁷ met behulp van Internet geraadpleegd.

Mijn werkwijze is een merkwaardige zoektocht geworden die ik daarom vooraf graag wil toelichten.

Wetboek van Canoniek Recht van de Rooms Katholieke Kerk. (De Codex)

Kijkend naar de inhoud van dit kerkelijk wetboek kwam ik met mijn catechetische onderwerp vanzelf terecht in *boek III: Verkondigingstaak van de kerk*.

In dit boek vond ik onder *Titel I hoofdstuk II: Catechetisch onderricht* (canon 773 – 780). In mijn optimisme vond mijn eerste lezing hiervan vooral plaats door mijn vernieuwde bril met glazen van ouderparticipatie. Het gaf mij positieve aanknopingspunten. Mijn interesse voor het wezen en het geheel van de Codex werd erdoor gewekt en ik nam tijd voor diverse uitstapjes in dit kerkelijk wetboek. Ik heb even moeten wennen aan de juridisch regelende taal van de kerk als maatschappelijk instituut. Dank zij mijn ervaringen met Nederlandse (landbouw) wetgeving lukte dit snel. Gelukkig hervond ik mij snel in mijn eerste goede 'ouderervaring' met dit kerkelijk wetboek. Ik zal de Codex kunnen hanteren als mijn kerkrechterlijke basis waarvan ik de stimulerende krachten nader zal ontdekken en zelf kan leren toepassen. Daarom is dit gedeelte van mijn

¹⁵ *Codex Iuris Canonici* Libreria Editrice Vaticana 1983 / Wetboek van canoniek recht Hilversum 1996

¹⁶ Vindplaats: **Algemeen Directorium voor Catechese** (Internet 05-12-2007)
http://www.katholieknederland.nl/rkkerk/catechese/documenten/detail_objectID292272.html

'Het directorium is een tekst die richting wijst op het gebied van catechese. De tekst uit 1997 heeft degenen die in Nederland verantwoordelijkheid voor de catechese dragen veel te bieden. Het is een samenvatting van bijdragen van na het Tweede Vaticaans Concilie die belangrijk zijn voor de catechese, onder andere *Evangelii nuntiandi* (1972) en *Catechesi tradendi* (1979). Inhoudelijk sluit het directorium aan bij de vroeg-kerkelijke traditie van het catechumenaat. De catechese en evangelisatie zijn op elkaar betrokken. Nadruk krijgt dat catechese niet alleen is voor kinderen en jongeren maar de gelovigen in heel hun leven moet begeleiden zodat zij zich een dieper inzicht in het geloof kunnen verwerven.'

¹⁷ Paus Johannes Paulus II heeft dit 'Algemeen directorium voor de catechese' op 15 augustus 1997 goedgekeurd en tot publicatie ervan machtiging gegeven. Bisschop Möller heeft als voorzitter van de Bisschoppelijke Commissie voor Catechese de Nederlandse vertaling geleid.

ontdekkingstocht naast leerzaam voor mijn studie hier ook vruchtbaar voor deze scriptie geworden.

Algemeen directorium voor de catechese van de Congregatie voor de clerus.

Met mijn zoektocht in dit 169 pagina's tellende document dat ik van de internetsite www.katholiek nederland.nl heb gedownload is het heel anders gegaan. Het document bood mij hier geen inhoudsopgave waardoor ik creatief anders te werk ging. Na lezing van een mij bemoedigend voorwoord en slot ben ik de computertechniek met Word gaan gebruiken. Ik heb de zoekterm "catechese" op dit document losgelaten. Dat leverde 864 gevonden resultaten op. Gemiddeld vijf keer per pagina.

Daar kon ik niets mee. Vervolgens ben ik gaan zoeken op de termen *motiveren* / *motivatie* en *participeren* / *participatie*. Wie schets mijn verbazing! Het resultaat is nul. Ook *stimulatie* leverde nog niets op. Volhouden werd mijn credo. *Stimuleren* gaf negen resultaten. Bingo? Nee. Een mooi begin. Ik ging verder met *ouders*. Wat een vreugde: zeventien maal. Toen nog *deelnemen*. Helaas slechts vier maal.

Ik zag het als mijn eerste proef-rooironde in dit oogstveld. Ik zette met kopieer- en plakwerk de gevonden passages in een apart document bij elkaar en schraapte zo voorzichtig mijn eerste oogstraming bijeen. Het resultaat was bemoedigend. Omdat ik mijzelf door deze methode nog niet voldoende vertrouwd heb ik een tweede proef-rooironde gehouden met de zoektermen *samenwerking*, *samenwerken* en *deelname*. Het resultaat was verrassend vergelijkbaar maar ook weer verder verrijkend. Ik ben me bewust van mijn beperkte a-selectieve methode. Wel heb ik de moeite genomen eerst de inhoud van het Algemeen Directorium zelf samen te stellen en vervolgens te kijken hoe de verdeling van mijn selecties over het geheel van dit Directorium verspreid was. Tegelijk ben ik me werkende wijs wel bewust geworden van de met mijn selecties meegekomen algemene beelden van zowel de Codex als het Algemeen Directorium voor de Catechese. Beelden die in de hiernavolgende verwoordingen van mijn bevindingen volgens mij ook voldoende meekomen en doorklinken.

Ik mag tevreden zijn. Dit veld staat rijp van de oogst. Hier hoeft ik niet de gehele oogst nu al en alleen binnen te halen. Ik kan met dit aandeel hier voldoende aan de slag om mijn deel bij te mogen dragen in de vorm van deze scriptie.

B. Wetboek van Canoniek Recht.

Eerste lezing door mijn vernieuwde (ouder)participatiebril van Hoofdstuk II: Catechetisch onderricht, van Boek III over de verkondigingstaak van de Kerk uit deze Codex, raakte en bemoedigde mij op de volgende wijze.

Als canon 773 het *zorgen voor catechese* ziet in het licht van *opdat het geloof van gelovigenzich ontplooit en werkzaam wordt*, kan ik hiermee als stimulator daarvan goed uit de voeten. Het laat de betreffende 'gelovigen' volledig in hun (eigen)waarde van vrijheid. Gelovigen zijn autonoom, zelfstandig en hebben een eigen verantwoordelijkheid in vrije keuze tot eigen ontwikkeling.

Als canon 774 § 1 vervolgens *de zorg voor de catechese* laat toekomen aan *alle kerkleden, ieder voor zijn deel* stemt mij dit vrolijk in de waardering voor eenieder die hierin deelneemt en eveneens voor mijn eigen aandeel nu en hier.

Vervolgens krijg ik - lezende canon 774 § 2 - een bevestiging van mijn tot nu toe gevonden kijk op ouderparticipatie. Zie maar: vóór alle anderen hebben de ouders de plicht hun kinderen doorte geven in.... Het belang van een stimulering van ouderparticipatie kan niet duidelijker (en dwingender) geregeld worden.

De Kerk neemt haar aandeel, zo maakt canon 775 duidelijk, direct ter hand. Zij legt zichzelf de wetsregel op normen inzake catechese uit te vaardigen en er voor te zorgen geschikte catechetische instrumenten en initiatieven ..te bevorderen zo mogelijk zelfs met inrichting van een catechetisch bureau bij de bisschoppenconferentie. Dat mijn idee van een leidraad voor onder andere pastores ook welkom zal zijn blijkt vervolgens uit canon 776 waar de *pastoor ambtshalve verplicht is te zorgen voor de catechetische vorming van volwassenen, jongeren en kinderen*. (En let hierbij ook eens op de volgorde van deze drie categorieën catechesanten.) In canon 777 wordt dit nog eens versterkt omdat de *pastoor op bijzondere wijze er zorg voor dient te dragen dat...tot vijf maal toe expliciet kinderen, jongeren en volwassenen het geloof in verschillende vormen en via verschillende initiatieven gesterkt, verhelderd en ontwikkeld krijgen*. Dat canon 778 de taken verbreedt tot ook al het catechetisch onderwijs onder verantwoordelijkheid van *oversten van religieuzen en van sociëteiten van apostolisch leven* vergroot daarmee ook het bredere belang van mijn leidraad. Canon 779 ondersteunt mijn werk gezien het belang van het gebruik van *alle hulpmiddelen, middelen van didactische aard en sociale communicatiemedia, die efficiënt lijken, opdat gelovigenvollediger kunnen leren kennen...* Tenslotte nog een extra bevestiging in canon 780 omdat het belang van de *zorg voor .. de catechisten ...namelijk een permanente vorming..* ook geregeld is.

Opmerking:

De heilingsstaak van de Kerk (Boek IV van de Codex) vermeldt bij canon 1136 in hoofdstuk VIII over de gevolgen van het huwelijk –*De ouders hebben de zeer ernstige plicht en als eersten het recht om, zo goed ze kunnen, zowel voor de fysieke, sociale en culturele als voor de morele en godsdienstige opvoeding van hun kinderen te zorgen*. Hierbij staat deze ouderverantwoordelijkheid opgetekend nadat in canon 1135 gesteld is dat – *ieder van beide echtgenoten gelijke plichten en rechten heeft met betrekking tot datgene wat tot de gemeenschap van echtelijk leven behoort*. Ik merk hierbij op dat tot de huwelijksgemeenschap natuurlijk ten eerste de echtgenoten zelf en hun kinderen behoren. Ouders en kinderen zijn in het leven derhalve een onafscheidelijke en opvoedkundige eenheid, waarin zowel ouders als kinderen te allen tijde volledig deelgenoot zijn en waarin anderen uit kerk en samenleving alleen maar gedeeltelijk kunnen participeren *ieder voor zijn deel* (zoals canon 774 vermeldt). Je zou denken dat pas na canon 1135 en 1136 een uiteenzetting over catechetisch onderwijs zoals vermeld in canon 773 – 780 zou volgen maar de Geest waait hier in haar kerk verrassend andersom.

De eerste verkennende lezing van de Codex is daarmee hoopvol voor wat ouderparticipatie betreft. Maar krijg ik hierdoor wel voldoende motieven en motivatie om alle participanten in het ouder – kind proces van geloofsopvoeding

effectief te stimuleren? Dat vraagt een nadere tweede lezing met een verdieping van mijn item ouderparticipatie in het licht van deze kerkrechterlijke verkondigingstaak van de kerk.

Mijn tweede lezing van de Codex werd in eerste instantie een links en rechts nader oriënteren binnen het geheel van dit Wetboek van Canoniek Recht. Allereerst een bredere blik in het boek III over de Verkondigingstaak van de Kerk. Dan wordt je benieuwd wat er vanaf het begin hierover gezegd wordt. Bemoedigend is het dan - meteen al of zo je wilt voorafgaand aan alles - in canon 747 te lezen dat *de Kerk van Christus de Heer.. de plicht en het recht heeft om het Evangelie (de Blijde Boodschap) van het geloofsgoed (van Christus) van de geopenbaarde waarheid... aan alle volkeren te verkondigen .. en dat gelukkig onder bijstand van de Heilige Geest en nog wel onafhankelijk van gelijk welke macht* ook. In alle vrijheid daar is niets mis mee denk ik dan. Die kerk is welkom. Direct hierop volgend vermeldt canon 748 dat *alle mensen de plicht hebben de waarheid te zoeken in wat God en zijn Kerk aangaat*; en deze gevonden en eenmaal gekende *waarheid krachtens goddelijke wet te aanvaarden en dienovereenkomstig te leven*. De plicht, denk ik vervolgens, ook ik (stel dat ik humanist ben)? Welke vrijheid waagt het mij hier te verplichten? Oh, u (de Rooms Katholieke Kerk) bedoelt het waarschijnlijk zo: u gelooft dat u de plicht hebt uw blijde boodschap *aan alle volkeren te verkondigen*, en dat vervolgens *alle mensen* die uw verkondigde blijde boodschap tot zich nemen deze *plicht hebben*. Direct hierop volgend krijg ik in canon 749 de *onfeilbaarheid in het leergezag* van de Paus, en direct daarop aansluitend van het Bisschoppencollege, aangereikt met in de canones daarop volgend de nadere uitwerking daarvan.

‘De ecclesiae munere docendi’ (in de Codex in het Nederlands vertaald als: ‘Verkondigingstaak van de Kerk’) kan ik volgens mij ook vertalen als: ‘Over wat je kunt leren van de ‘gunst; liefdedienst; gave’ van de Kerk’¹⁸. Hoe meer ik van dit Codex geschenk uitpak hoe meer ik voor mijn gevoel hierin opgedrongen krijg. Ja ik wist altijd al dat je geloof niet onder dwang kunt aanvaarden (zie canon 748 § 2). Als er dwang meespeelt wordt geloven enkel naargeestig angstig handelen.

Alle volkeren.

Het *aan alle volkeren* is mij gaan boeien, zeker ook gezien mijn onderwerp waar het gaat om participeren en stimuleren. Hoe staat dit in verhouding tot het *Volk Gods* ? Dat brengt mij bij Boek II van de Codex: De *populo Dei* dat ik beter vertaald vind met “Over het volk Gods”, want over dit volk kan vanzelfsprekend, ook buiten kerk en codex, nog heel veel meer zinnigs gezegd en geschreven worden.

Als er een Schepper is – en daar geloof ik in - zijn alle schepselen en heel de schepping des Scheppers. Alle volkeren, dat zijn alle mensen, zijn daarom volgens mij des Scheppers. En omdat ik de Schepper God noem zijn alle mensen volgens mijn overtuiging geschapen kinderen van God. Daarmee zijn niet alle kinderen van God vanzelfsprekend ook Christengelovigen. ‘Christen’ ben je

¹⁸ Ik kom – op 5 december 2007 vóór Sint Nicolaasavond! - tot deze vertaling gebruik makend van mijn Latijnse scholing in de jaren zestig en hanterend het beknopt Latijns-Nederlands woordenboek van Dr. Fred Muller en Dr. E.H. Renkema Groningen 1961. (munus, muneris: 1. taak, dienst, plicht; 2 dienstbewijs, liefdedienst, gunst; 3 geschenk, gave. C.f. munusculum: geschenkje, buitenkansje !)

volgens mijn eerste indruk door de christelijke doop en 'gelovig' in Christus als je (meestal op latere leeftijd) Christus Jezus hebt leren kennen en Hem en zijn Kerk in principe erkent en het daarmee samenhangende geloof kunt belijden zoals bijvoorbeeld uitdrukkelijk en uitgesproken in de Christelijke Geloofsbelijdenis staat: *"Ik geloof....en in Jezus Christus... Amen"*

God is zelf in Jezus mens en deelgenoot geworden in Zijn Schepping. Hij heeft mens-geworden volledig geparticipeerd in het menselijke bestaan en het liefdevol als onovertroffen voorbeeld gestimuleerd. Vanaf de kwetsbare voederbak tot en met de gruwelijke kruisdood, en Hij is begraven. Als Christus is Hij opgestaan. Verrezen. Christus is dus God. Daarom geloof ik dat alle kinderen van God zijn en dat zij allen tegelijkertijd daarmee tevens kinderen van Christus zijn. Alle mensen zijn daarom volgens mij in wezen christenen. Maar daarmee zijn christenen nog geen christengelovigen. Dat kan er individueel en ook algemeen ooit nog van komen. God, de Heilige Geest, is werkzaam als Jezus Christus. Wij weten niet wanneer Hij alle uithoeken van de aarde bereikt zal hebben. Wij zijn samen én samen met Hem onderweg. Het in canon 204 § 1 .., *tot volk van God gemaakt*,... kan ik daarom hiermee niet rijmen. Hiermee worden alle mensen die (nog) geen christengelovigen zijn voor mijn gevoel onjuist en negatief apart gezet en dat is niet de goede methode om 'de hele klas' te winnen voor het goede van je (christengelovige) boodschap. Ik word er niet blij van. Ik voel hier mensen miskent. Het stimuleert niet en mij zeker niet.

Verder op zoek

Vervolgens lees ik voorin de Codex in het geschreven 'ten geleide' van de voorzitters van de Belgische en Nederlandse Bisschoppenconferentie van 13 augustus 1986 dat *'Rechtsregels in de Kerk slechts reden van bestaan hebben in functie van het geloof en de liefde, van het leven uit genade'*.

Als inleiding op de Codex heeft Paus Johannes Paulus II te Rome, op 25 januari 1983, in het Vaticaanse paleis in het vijfde jaar van zijn meer dan vijf en twintig jarig pontificaat zijn *Constitutie Sacrae disciplinae leges* geopend met *'De katholieke Kerk is gewoon de wetten van de gewijde discipline in de loop van de tijd te hervormen en te vernieuwen opdat deze, steeds met behoud van de trouw jegens haar Goddelijke Stichter, naar behoren overeenkomen met de heilzending die haar is toevertrouwd'*. Hij haalt achtereenvolgens aan 'herstel van het christelijke leven', universeel sacrament van het heil steunend op openbaring en traditie', 'een conciliaire ecclesiologie vanuit Vaticanum II met de dogmatische en pastorale constituties' die hebben geleid tot een ordening ten behoeve van de 'communio' in onder andere de Canoniek Rechterlijke Taal van de Codex. Dit mijns inziens allemaal ten dienste van het christengelovige deel van het Volk Gods, waarvan nadere kenmerken zijn uitgewerkt in de canones na canon 204 die vermeldt wat in rooms katholiek begrip, met goedkeuring van de dienaar der dienaren Gods, christengelovigen zijn.

Dan is het logisch dat kerkrechtelijk volgt dat geregeld wordt in canon 205 wie *volledig in de gemeenschap van de katholieke Kerk hier op aarde zijn...*

Dat vervolgens zij die zeer binnenkort daartoe ook volledig gaan behoren, de catechumenen, al op een *bijzondere wijze verbonden zijn met de Kerk* is natuurlijk logisch gezien de zorg voor een keurig binnenleiden van deze nieuwe christengelovigen. Elke organisatie koestert immers zijn eigen groeimogelijkheden!

En dan lijkt het te beginnen. De kudde christengelovigen deelt zich conform canon 207 *'krachtens goddelijke instelling'* op in clerici en leken. Een hiërarchie - met het gevaar van machtsvertoon en machtsmisbruik - wordt kerkwettelijk geregeld als een heilige Heerschappij in de maatschappij.

Als ik nu nogmaals het gedeelte in de Codex *'over het Catechetisch onderricht'* in canon 773 – 780 lees zie ik met mijn nu misschien enigszins hiërarchisch beslagen canonieke bril het volgende.

De Catechetica Institutione (Vertaald als Catechetisch onderricht) kan ik ook vertalen met de eerste betekenis van institutio, namelijk *'inrichting, instelling; gedragslijn'*. Dan lees ik vervolgens in canon 773 over de *eigen en ernstige plicht vooral van de zielzorgers (pastores) om te zorgen voor catechese aan het christenvolk..* En in canon 774 dat *de zorg voor de catechese, onder leiding van het wettig kerkelijk gezag, staat.* Dat in canon 775 *het de taak van de diocesane Bisschop is met inachtneming van de door de Apostolische Stoel gegeven voorschriften, normen uit te vaardigen inzake catechese en... catechismussen al of niet met inrichting van een catechetisch bureau.* Dan komen hiërarchisch (top down) de pastoors¹⁹ in zicht die conform canon 776 *ambtshalve verplicht zijn te zorgen voor ... met beroep te doen op (seculier) de clerici die aan de parochie verbonden zijn, en op (regulier) leden van instituten van gewijd leven en van sociëteiten van apostolisch leven...* In canon 777 wordt de hiërarchische geest nog eens verder onderstreept doordat *de pastoor met inachtneming van de normen die door de diocesane Bisschop vastgesteld zijn, er op bijzondere wijze zorg voor dient te dragen dat...* Ook komen alle reguliere oversten nogmaals in beeld zodat het instituut kerk via canon 778 kerkrechterlijk catechetisch grip heeft en kan houden op *hun kerken, scholen of andere werken.* In canon 779 wordt *met gebruikmaking van alle hulpmiddelen geregeld dat de gelovigen....de katholieke leer vollediger kunnen leren kennen.* Als tenslotte in canon 780 ook de zorg voor alle (overige) catechisten *om hun taak op de voorgeschreven wijze te vervullen door de plaatselijke Ordinarien middels permanente vorming* ook geregeld is lijkt alles institutioneel hiërarchisch keurig geregeld.

O ja, het Christengelovige lekenvolk is hierin echt niet vergeten hoor. Dat was al geregeld in canon 759; *zij kunnen ook geroepen worden om in de uitoefening van de bediening van het woord met de Bisschop en de priesters samen te werken.* Hoe overigens het voor mensen uiteindelijk ondoorgrondelijke *mysterie van Christus volledig ..voorgehouden* moet worden zoals canon 760 *in de bediening van het woord* voorschrijft is voor een begrijpende lezer onmogelijk te begrijpen.

Het Romeins staatsrecht druipt er dus volgens mijn bevinding aan alle kanten vanaf. De Romeinse Staat was een gedegen geregeld 'Rijk'. Het ingestelde kerkelijk instituut heeft het evenzo wettelijk keurig geregeld.

¹⁹ De codex kent in het Latijn de 'Parochus' (de pastoor) en de 'Pastor' (de herder, zielzorger) Het Romeins Latijnse parochus betekent: *'leverancier, die op elke pleisterplaats tegen vast tarief aan magistraatspersonen en gezanten op reis huisvesting en levensmiddelen moest verschaffen'*. Overdrachtelijk kort samengevat als gastheer in opdracht van de seculiere staat! Het Romeins Latijnse pastor betekent herder, als herder van je eigen kudde of als ingehuurd herder voor de kudde van een andere eigenaar.

Ook kijk ik vervolgens nog even specifiek naar de katholieke opvoeding en speciaal daarbij naar de plaats van de scholen en daarin vooral naar de rol van de leerkrachten en de positie van de ouders en de kinderen.

Boek III van de Codex *'over de Verkondigingstaak van de Kerk'* behandelt na Titel I waarin de bediening van het woord Gods in prediking en catechese aan de orde is geweest en na Titel II waarin de missieactiviteit van de Kerk is geregeld, in Titel III de katholieke opvoeding in canon 793, 794 en 795. Na deze algemene inleiding worden achtereenvolgens drie hoofdstukken gewijd aan scholen (canon 796 t/m 806), aan katholiek universiteiten (canon 807-814) en aan kerkelijke universiteiten en faculteiten (canon 815-821).

Verheugend is het dat de katholieke opvoeding begint met *de plicht en het recht van de ouders hun kinderen op te voeden* (canon 793 § 1).

Katholieke ouders en de Kerk met haar zielzorgers hebben vervolgens bijzondere plichten en rechten in de katholieke opvoeding de kinderen te helpen de volheid van het christelijk leven te kunnen bereiken. (canon 793 § 2 en 794). Ten slotte sluit het algemeen inleidende gedeelte over de katholieke opvoeding af met een algemeen geldende stichtelijke opmerking in canon 795 over het *doel van echte opvoeding* in het algemeen die vanzelfsprekend natuurlijk zeker ook van toepassing is op de katholieke opvoeding.

De Codex erkent op deze manier het centrale belang van de ouder - kind relatie in opvoeding én in katholieke opvoeding. Direct daarbij zegt de Kerk iets over de *aan de Kerk van Godswegen toevertrouwde zending* om als Kerk te participeren in dat opvoedingsproces. Omdat de rol van de zielzorgers in canon 794 § 2 verbreed wordt naar een ondersteuning van *een katholieke opvoeding voor alle gelovigen* past dit precies in mijn begrip van een stimulerende rol als pastorale vrije actor in het (katholieke) leerproces dat ouders en kinderen samen doormaken. Canon 795 is daarbij zo wezenlijk maatschappijbreed stichtend dat elke maatschappelijke groepering daar in haar missie haar voordeel mee zou kunnen doen. Alle scholen, zorginstellingen en sportclubs, als ook politieke partijen, bedrijfsleven en maatschappelijke instellingen zouden er *gericht op het algemeen welzijn van de maatschappij* goed aan doen de geest van deze canon in hun mission statements door te laten werken.

Kijk ik vervolgens naar wat de kerk in de Codex zegt over de scholen dan blijf ik opnieuw verheugd over de erkenning van de opvoedingseenheid die ouders en kinderen zijn. Scholen spelen daarin vervolgens een belangrijke participerende rol als aanbieders van *bijzonder belangrijke hulp aan de ouders in de vervulling van hun opvoedingstaak* (canon 796 § 1). De kerk spoort (in canon 796 § 2) ouders én leerkrachten met klem aan wederkerig *nauw samen te werken*.

Daarbij *dienen ouders bij het kiezen van scholen echte vrijheid te genieten* (canon 797). Vrijheid, ook van onderwijs, een groot goed.

Maar vervolgens komt het ware onderwijsgeschenk uit deze katholieke leerdoos te voorschijn in canon 798 t/m 806. *Ouders dienen hun kinderen toe te vertrouwen aan die scholen waar voor een katholieke opvoeding zorg gedragen wordt* (Canon 798 a). Want als dit niet lukt dan volgen in de volgende canones heel wat bepalingen die de Kerk in staat stellen werk te maken van een behoorlijke grip op gedegen katholiek onderwijs tot en met het *recht* (in canon 805) *de godsdienstleerkrachten te benoemen of goed te keuren, en ook, ...hen te verwijderen of te eisen dat zij verwijderd worden!*

Wat is nu mijn beeld van *het Wetboek van Canoniek Recht* in het licht van mijn scriptie die gaat over ‘stimuleren van effectief participeren in catechese’?

De Codex erkent dat de basis van de (catechetische) opvoeding in het gezin, in de ouder - kind relatie ligt. Zij gaat er – net als ik in hoofdstuk I – van uit dat anderen (kunnen) participeren in dit basis opvoedingsproces. De Kerk draagt ouders nadrukkelijk op (*ouders moeten !*) evenwaardig *nauw samen te werken met leerkrachten van scholen*, maar tegelijk *dienen ook de leerkrachten in de vervulling van hun plicht nauw samen te werken met de ouders.*

In plaats van uitdrukkelijk positief te stimuleren kiest de Kerk er in haar Wetboek voor – en ik zou bijna zeggen met de ‘opgestoken vinger van een strenge God’ – vermanend optredend achtereenvolgens te verordonneren dat:

Ouders moeten; leerkrachten dienen.. (canon 796 § 2)

Ouders dienen; daarom moeten christengelovigen (canon 797)

Ouders dienen; indien zij dit niet kunnen, zijn zij verplicht (canon 798)

Christengelovigen dienen zich in te spannen dat... (canon 799)

De Kerk heeft het recht... (canon 800)

Deze ‘verordonderende’ stijl wordt vervolgens in heel de rest van Boek III over de verkondigingstaak van de Kerk gebezigd tot aan het eind toe waar canon 833 over de Geloofsbelijdenis voorschrijft dat *tot het persoonlijk afleggen van de geloofsbelijdenis, volgens de door de Apostolische Stoel goedgekeurde formule, verplicht zijn*: achtereenvolgens acht categorieën van hoge medewerkers in de (sterk hiërarchisch georganiseerde) kerk.

Ook vermeld ik hier alvast dat ik in het Algemeen Directorium voor de Catechese deze hiërarchische stijl op vergelijkbare wijze ben tegengekomen. In Deel V hoofdstuk IV die handelt over *de uitwerking van plaatselijke catechismussen: de rechtstreekse verantwoordelijkheid van het bisschoppelijk dienstwerk.*

Deze vermeldt enerzijds gelukkig dat *nationale, regionale of diocesane catechismussen tot stand zijn gekomen ‘met deelname van hen die in de catechese werkzaam zijn’* maar meent anderzijds, uitdrukkelijk gezag uit oefenend, te moeten afsluiten met de zin dat catechismussen *uiteindelijk de verantwoordelijkheid van de bisschoppen zijn, die in de particuliere kerken de catecheten bij uitstek zijn.* Waarvan akte!

In plaats van een intermenselijk gelovig positief motiveren en stimuleren van medegelovigen in het bijdragen van ‘ieders aandeel naar eigen kunnen’ is de Kerk als instituut met haar Wetboek eigenlijk alleen maar bezig met het goed regelen van haar eigen zaakjes ten behoeve van een op wettelijk gezag gebaseerd werkzaam functioneren van de kerkelijke organisatie. Misschien mag ik hier ook niet meer verwachten van een (Kerkelijk) wetboek. Misschien moet ik wel heel blij zijn met de vaak doorklinkende algemeen stichtelijke formuleringen die op zich waardevolle bijdragen zijn tot nadere invulling van (christelijke) waarden en rechtvaardige normen. Misschien moet ik blij zijn dat de kerk haar te regelen zaakjes formeel keurig heeft geregeld. Dit gaat allemaal verder dan het onderwerp van mijn scriptie hier wil reiken. Ik concludeer blij te zijn met de positieve grondstelling van de Kerk dat ouders en kinderen zelf in alles allereerst

zelf voor zichzelf op mogen komen en hun eigen (levens)verantwoordelijkheid zelf moeten durven nemen en vervolgens op een scala aan goede participanten een beroep kunnen doen ter ondersteuning van hun eigen (ook gelovige) opvoedingsprocessen.

C. Algemeen Directorium voor de Catechese.

Het is mijn eerste kennismaking met een Algemeen Directorium van de Katholieke Kerk. Het kerkelijk directorium kende ik van het jaarrooster van kerkdiensten en heilige missen dat jaarlijks beschikbaar gesteld wordt door de katholieke kerk voor met name intern gebruik voor pastores en hun secretariaten en sacristieën. Maar zo'n rooster voor de catechese dat leek mij in eerste instantie heel ver gaan. Hier moet ik daarom nu de eerste betekenis van het Latijnse 'directorium' hanteren: 'besturend college'. Dan is het logisch dat er in de Kerk na een bijbel (en traditie) met een algemene 'planning' van ook de catechese en na een wetboek met kerkrechtelijke regels voor ook de 'inrichting' van die catechese een algemeen stuk ('directus' in het Latijn = zonder omwegen) opgesteld is voor het goede en betere 'beheer' van de catechese in de gelovige praktijk van de kerk.

De trits 'planning', 'inrichting' en 'beheer' ken ik vanuit mijn landbouwpraktijk als wezenlijk voor alles wat onder andere met de 'Ruimtelijke Ordening' te maken heeft. Ik vind het daarom mooi, en tegelijk motiverend dat ik dit nu ook in de Kerk herken.

Het *Algemeen Directorium voor de Catechese* van de Katholiek Kerk is na Vaticanum II in 1972 ontstaan en, na het verschijnen van de Katechismus van de Katholieke Kerk in 1992, in 1997 integraal herzien. *Zijn kracht ligt*, zo schrijft de voorzitter van de Bisschoppelijke Commissie voor Catechese bisschop Möller in het voorwoord bij de Nederlandse vertaling, *in het algemeen karakter van dit directorium: het opent een breder blikveld*. Dat stimuleert mijn nieuwsgierigheid. In het slot van zijn voorwoord motiveert deze bisschop mij nog eens extra in mijn scriptiewerk als hij constateert dat *het zwakke punt in de catechese in ons land niet het gebrek aan inzet is maar de verbrokkeling van deze inzet. Er zou veel meer tot stand kunnen komen als er meer verband en samenwerking was tussen de catechetische activiteiten*. Daar lees ik ook in dat vooral een sterkere professionalisering in de samenwerking van die vaak grote (vrijwillige) inzet zal kunnen bijdragen aan het goed vervullen van de catechetische taken van de Kerk in Nederland. Daartoe wil nu juist ook mijn scriptie en het te verwachten resultaat daarvan: 'De Leidraad: motiveren en stimuleren van participeren' een bijdrage worden.

Na de inleiding over *de verkondiging van het evangelie in de moderne wereld* behandelt het *Algemeen Directorium voor de Catechese* in vijf delen achtereenvolgens:

- I. *de catechese binnen de evangelisatieopdracht van de kerk,*
- II. *de boodschap van het evangelie,*
- III. *de pedagogie van het geloof,*
- IV. *doelgroepen van de catechese*
- V. *de catechese in de particuliere kerk.*

Dit belooft op alle fronten te raken aan de relatie ouder – kind en allen die daarin hoe dan ook participeren als het tegelijk met de opvoeding ook gaat om geloofsopwekking, geloofsgroei en geloofsverbreiding.

Dan leidt de ware *aard*, het wezenlijke *doel*, en de werkelijke *taken van de catechese* er misschien toe dat *“iedere tong zal belijden tot eer van God, de Vader: Jezus Christus is de Heer” (Fil 2,11)* zoals Deel I Hoofdstuk III van het Algemeen Directorium inleidend aankondigt als het gaat om *aard, doel en taken van de catechese*.

Ouders?

Als eerste zoekterm in Word heb ik ‘ouders’ op het *Algemeen Directorium voor de Catechese* gebruikt. Het leverde zeventien scores op.

Ik heb die scores met knippen en plakken in Word in een apart document bij elkaar gezet en vervolgens bestudeerd. Het volgende is mij daaruit opgevallen.

*Deel V Hoofdstuk III Het gezin als milieu of middel om in het geloof te groeien. De ouders zijn (zie 255 AD)²⁰ met het gezin de eerste opvoeders in het geloof. Als het gaat om het ontluikend Godsbesef, het leren bidden, en om opvoeding tot moreel bewustzijn en tot christelijk verstaan van de menselijke liefde als afspiegeling van de liefde van God is het duidelijk dat het eerder gaat om voorgeleefde dan om onderwezen christelijke opvoeding. Dat het daarbij dan heden ten dage gaat om vaak een *belangrijkere rol in deze gezinscatechese voor grootouders dan ouders* is een voor mijn leidraad belangrijk geconstateerd feit. En hoewel ik erken dat het gezin nog steeds omschreven kan worden als ‘het huisheilgdom van de kerk’ meen ik tegelijk daarbij te mogen opmerken dat deze omschrijving tegenwoordig in de katholieke kerk en gemeenschap behoorlijk onder druk is komen te staan als het gaat om het functioneren van het gezin als geloofsleerhuis. Wezenlijk hierbij blijft voor mij wel dat de opvoedingseenheid ouder – kind opereert in een leefwereld van ervaringsleren tussen God, (mede)mensen en schepping als geheel. Die leefwereld kunnen we nader bekijken door haar op te delen in verschillende deelleefwerelden zoals gezin, kerk en maatschappij (met school en werk en ontspanning). Dan zien we dat mensen gedurende hun leven leerprikkels krijgen door te functioneren in elkaar afwisselende netwerken met bijzondere doelen en kenmerken. In 259 AD, die handelt over de *katholieke school* als leef- en leergemeenschap om de *jongeren te helpen bij hun persoonlijke ontwikkeling en tegelijk te doen uitgroeien tot die nieuwe mens die ze door het doopsel zijn geworden* is het goed te mogen zien hoe centraal die jongeren en hun opvoedingsbelang daarin staan. Even verderop in dit stukje lees ik enige overwaardering voor de rol van de ouders daarin. Ze hebben een *centrale plaats omdat ze de natuurlijke en onvervangbare opvoeders zijn van hun kinderen*. Prima denk ik dan maar vergeet hierbij vooral niet dat de leerling in zijn ouder – kind relatie als opvoedingseenheid de werkelijke centrale plaats inneemt in een totaal communicatief proces van handelen vanuit het gezin met voortdurend wisselende netwerken van ieder van hen met de samenleving (en met gelukkig vaak in een gelovige opvoeding daarin ook nog iets van een kerk).*

²⁰ Deze nummering verwijst naar de gehanteerde nummers in het Algemeen Directorium voor de Catechese van de Rooms Katholieke Kerk.

Het gaat er volgens mij hier niet om wie *als eersten een verantwoordelijke en actieve rol vervullen*, maar dat er met elkaar een opvoeding plaats vindt in wederzijdse en wederkerige samenwerking. Het Godgeschapen geboren kind mag als christen, gedoopt in de katholieke christelijke wereld, uitgroeien tot de nieuwe christengelovige mens in de wereld van God: de Schepper en Barmhartige Vader. Dan kan deze christengelovig geworden mens er wezenlijk en werkelijk 'zijn' door Hem en met Hem, tot in Hem. Een resultaat van het relationele werken van God in mensen, dat door eenmaal gemotiveerde mensen herhaaldelijk gestimuleerd kan en mag worden.

Stimuleren?

Als tweede zoekterm in Word heb ik 'stimuleren' op het *Algemeen Directorium voor de Catechese* gebruikt. Het leverde negen scores op.

Ik heb die scores ook met knippen en plakken in Word in een apart document bij elkaar gezet en vervolgens bestudeerd. Het volgende is mij daaruit opgevallen.

Kort samengevat lees ik rond 'stimuleren' de volgende citaten:

1. De particuliere kerk heeft als eerste plicht alles wat met catechese samenhangt te stimuleren, organiseren, bewaken en coördineren. (uit het voorwoord)
2. De particuliere kerken en de Bisschoppenconferentie moeten activiteiten stimuleren die, hoewel onderscheiden, elkaar aanvullen. (uit Deel I, Hs II)
3. Catechese dient hartelijke verhoudingen te stimuleren. (uit Deel I, Hs III)
4. Catechese moet de ouderen helpen om hun rijkdommen en mogelijkheden te ontdekken, en hen stimuleren voor de kleintjes – die vaak dol zijn op hun grootouders – voor de jongeren en de volwassenen catechetisch werk te verrichten. (uit Deel IV, Hs II)
5. Deze catechese zal de christenen stimuleren tot een werkelijk (= actief) bekeringsproces. (uit Deel IV, Hs IV)
6. De catechese zal de christenen stimuleren om hun missionaire roeping te vervullen door getuigenis, dialoog en verkondiging. (uit Deel IV, Hs IV)
7. Men dient te helpen stimuleren tot doorleefd gebed (uit Deel IV, Hs IV)
8. Het bevorderen van de kritische zin van de ontvangers van de massamedia en hen stimuleren om dieper in te gaan op hetgeen de media hebben geboden. (uit Deel IV, Hs V)
9. Tot een van de voornaamste taken van het diocesaan (catechetisch) bureau behoort het stimuleren en verzorgen van instellingen met een specifiek catechetisch karakter (catechumenaat, parochiecatechese, groepsverband van hen die verantwoordelijk zijn voor de catechese) die als het ware de "basiscellen" zijn van de catechetische actie. (uit Deel V, Hs IV)

Heel veel valt er te stimuleren in heel veel situaties en in heel veel gradaties.

Maar voorafgaand aan dit stimuleren wordt mij hierin het ernstige belang helder van het besef van 'de beginsituatie' van allen die worden gestimuleerd. Waar staan zij nu in hun leefwereld en hoe staan zij hierin met hun geloof. Tegelijk daaraan gekoppeld het cruciale belang van de 'hartelijke houding' van de stimulators met een volledig besef van het steeds zelf leerling durven, willen en kunnen blijven als stimulator van (geloofs)leerlingen en (-)leraren. Het is bovenal

continu een wederkerig en wederzijds leer- en groeiproces. Dit alles onder een goed gebruik van verantwoorde media in wat voor vorm ook maar.

Deelnemen?

Als derde zoekterm in Word heb ik 'deelnemen' op het *Algemeen Directorium voor de Catechese* gebruikt. Het leverde vier scores op.

Ik heb ook die scores met knippen en plakken in Word in een apart document bij elkaar gezet en vervolgens bestudeerd. Het volgende is mij daaruit opgevallen.

Christengelovig handelen is bouwen en deelnemen aan het kerk zijn in leren (catechese), dienen (diaconie) en vieren (liturgie). In Deel II, Hs II gaat het over: *dit is ons geloof, dit is het geloof van de kerk*. Deelname al kan geloof oproepen, maar eenmaal gelovig vereist deelname aan kerk zijn een doorgroeien in geloof. De kerk bouwt zich op in leren, dienen en vieren als éénheid van praktiserend geloof. We onderscheiden voor een vruchtbaarder deelnemen deze profielen als zuilen van de kerk maar we mogen er ons blijvend van bewust zijn dat het ééne geheel dat de kerk is overeind blijft als alle profielen tegelijk en voldoende samen het bouwwerk stutten.

Het belang van de jeugd voor de samenleving en de kerk (Uit Deel IV, Hs II).

Wie de jeugd heeft, heeft hoop op de toekomst, krijgt geloof in de toekomst en zal de toekomst in liefde tegemoet treden. Maar de jeugd 'hebben' is haar tot object maken. Daarvoor waarschuwt het *Algemeen Directorium voor de Catechese* hier. De jeugd – die je catechetisch ook als leer-object mag zien – moet je vooral zien als "actieve subjecten, die deelnemen aan de evangelisatie en bewerkers zijn van de maatschappelijke vernieuwing". Dat is voor mij hier vooral een volwaardig erkennen van de jeugd en als ze deelnemen (aan catechese) volwaardige invloed geven. Dit spoort met de didactiek van 'Communicatie in de klas' en de inzichten van R. Fiddelaers-Jaspers en J. Ruigrok (Houten 1997). Dan erken je de basisbehoeften van mensen in groepen. Erbij horen. Invloed hebben. Persoonlijke contact. Dan kunnen kinderen, jongeren en ouderen er zowel onderling voor elkaar als voor elkaar als verschillende leeftijdsgroepen zijn.

Dan motiveert wederzijdse deelname tot dubbel wederkerig stimuleren.

In de *verantwoordelijken voor het inculturatieproces* (uit Deel IV, Hs V) wordt dit nog eens duidelijk onderstreept voor heel het volk Gods dat *de echte geloofszin weerspiegelt. Het rijpen in de schoot van de gemeenschap wordt een samenwerken van allen die deel uitmaken van het leven van de gemeenschap – priesters, pastorale werk(st)ers (catecheten) en leken - en aan de catechese deelnemen*. Dan zijn wij allen tegelijk leerlingen en leraren in het geloof, waarbij in Deel V, Hs II (247 AD b) het belang van het rijpen van het geloof van de catecheten volle aandacht krijgt om *als dit geloof nog niet tot volle bloei is gekomen, het aanbeveling verdient hen te laten deelnemen aan een catechumenaal programma voor jongeren en volwassenen*.

Prima actie, denk ik hierbij, maar welke christen gelovige durft te zeggen dat zijn geloof tot volle bloei is gekomen? Geen Paus zal het kunnen! Wat voor catecheten geldt, is van belang voor elke gelovige omdat ik reeds constateerde dat alle gelovigen vooral voortdurend leerling moeten durven, willen en kunnen

blijven. Zeker geldt dit mijns inziens in het kader van deze scriptie voor allen die in bewustwordings- en vormingsprocessen een rol vervullen als gemotiveerde vrije actor gericht op het stimuleren van ouders én kinderen en van vrijwillig(st)ers én pastores. In die vrije rol vraagt het om pastorale capaciteiten waarbij het in nederigheid gemotiveerd leerling (leek) kunnen blijven van de stimulerende leraar (pastor) hoog aangeschreven dient te blijven staan in alle groeien in geloof.

Samenwerking en samenwerken?

Verbrokkeling van de inzet met als hoofdoorzaak te weinig samenwerking dat is volgens de inleiding van het *Algemeen Directorium voor de Catechese* een groot probleem. Die verbrokkelende energie leidt dan volgens mij ook altijd tot demotivatie die juist niet stimulerend werkt en dus tegenwerkt.

Als ik de zoektermen 'samenwerking' en 'samenwerken' samen op het Algemeen Directorium voor de Catechese los laat krijg ik 17 scores. "Niet gek", is mijn eerste reactie. Ik zet ook deze passages in een apart document en bestudeer ze wederom. Het levert mij een bevestiging op van het belang van de "leefwereld" in de catechese, net zoals die leefwereld in het gezin en op school de basis van het werkveld is, is ze dat ook in de kerk.

De communicatiemiddelen, met taal in woord, en steeds gemakkelijker en dus vaker in beeld, zijn de leefwereld van kinderen en ouders sterker aan het binnendringen. De oude plaatjesboeken uit de bibliotheek zijn vervangen door aansprekende TV programma's en die worden nu overgenomen en talloos aangevuld met de mogelijkheden van Internet. Met het grootste gemak wordt de hele (internet)wereld rond gesurft. Daarmee vindt in wisselwerking en samenwerking met die werelden van elders een veel breder inculturatieproces plaats in zowel multiculturaliteit als multireligiösiteit tegelijk. Alles kan de leefwereld van kinderen en ouders binnenkomen of binnendringen waardoor die leefwereld rijker kan worden. Natuurlijk ligt er heel wat gevaar op de loer. Vervlakking, verruwing, verwildering, verdwazing, verafgoding, en wat nog al niet meer kan van ver ineens heel dicht bij toeslaan. Dat vraagt om nieuwe samenwerking en die begint vaak al thuis voor de buis en het beeldscherm, waarmee de leefwerelden van ouders en kinderen elkaar intens kunnen raken. Hierin dienen ouders vooral vanaf het prille begin gemotiveerd te zijn om hun kinderen te stimuleren tot communicatief handelen in de drieslag van 1) kennis om waarheden te ontdekken, van 2) intermenselijke normen en waarden, en van 3) het affectieve gevoelsmatige wat waarachtig in dat alles steeds om de hoek komt kijken. Alle prikkels in je leef- en belevingswereld doen je wat en juist door goed samen te werken leer je meer van je praktijk en van je ervaringen. Leren is cognitief wijs, sociaal waardig en affectief invoelend en uitent als het in samenwerking wederkerig (inter)menselijk handelen wordt in je medemenselijke (en tegelijk goddelijke) leefwereld.

Voor het geloofsleren geldt in principe natuurlijk hetzelfde en spelen dezelfde belangen. Daarom laat stimulerende catechese zich voortdurend in alle levensfasen het beste voeden door gemotiveerde en elkaar motiverende leken: kinderen, jongeren, volwassenen en ouderen die af en toe gericht en professioneel extra gestimuleerd worden door deskundige vrijwillig(st)ers, kiene leraren en profs, en pastorale catecheten en pastores als pastoors of pastors.

In de (christelijk) gelovige gemeenschap lopen Catechese en Liturgie , en ook Diaconie altijd in verwevenheid samen op rond de bijbel(teksten), de gebruikte tekenen, symbolen en riten, waarin het een voortdurend heen en weer bewegen is tussen hemel en aarde, kerk en samenleving, mens en maatschappij, geloven en niet geloven. Tussen God en mensen, en mensen onderling al of niet op zoek naar opheldering van het onzinnige of naar de zin van het onbegrijpelijke en naar meer zin in de verwondering om het eigen bestaan.

Deelname?

Na mijn bevindingen met de zoekterm 'deelnemen' (vier scores), kon ik het in mijn tweede (controle) onderzoekje niet laten nu de daar dichtbij liggende zoekterm 'deelname' ook nog eens te testen. Het leverde negen scores op.

Met vreugde constateer ik hier dat *de kerk vreugdevol ziet* - in haar inleiding op het *Algemeen Directorium voor de Catechese* - dat reeds een *weldadige stroming alle volken doorkruist en doordringt als het gaat om mensenrechten* waarbij onder andere een deelname aan het openbare leven en godsdienstvrijheid de waardigheid van de mensen in alle volkeren kan stimuleren.

In Deel I van het Algemeen Directorium dat handelt over *de catechese binnen de evangelisatieopdracht van de kerk* komt 'deelname' vier keer voor. Het gaat hier dan om *de deelname van de gelovigen* aan de liturgie en om *deelname aan het werk van de kerk* als de tot geloof gekomen Christen zijn "metanoia" , zijn *ingrijpende verandering van geest en hart als nieuwe levenswijze* in het *samen leven* samenlevingsbreed gaat praktiseren. Daarbij hoort dan *de permanente geloofsvorming* die *actieve deelname* leert naast de haar voedende *overweging en stilte*. Dan komen *de fundamentele taken van de catechese* in zicht waarbij *de kerk vurig verlangt dat alle christengelovigen gebracht worden* en komen tot *bewuste en actieve deelname* niet alleen het cognitief *leren kennen van de betekenissen* in het christelijk geloof, maar ook *hen zal brengen tot participierend deelnemen* in de praktijk van het geloven en *tot gemeenschapszin*.

Deze ervaring van 'omkering' kan er zo toe leiden dat mensen er zelf anders in durven gaan staan, opnieuw komen tot verrijkend participierend ervaringsleren in hun eigen (geloofs)leefwereld in de drieslag van leren: cognitief, affectief en sociaal.

Daarin deelnemend door communicatief (lerend) handelen zal een wederkerige verrijking van het leven opleveren die ook tot wederzijdse geloofsgroei zal kunnen leiden. Dit alles natuurlijk niet zonder tegenslag en tegenwerking, maar als het gemotiveerd werkelijk groeien is ook in vreugde, die stimuleert, die de geest vurig houdt.

In Deel III van het Algemeen Directorium, dat handelt over *de pedagogie van het geloof* komt 'deelname' drie keer voor. Eén keer minder, maar de motivatiekracht en het positieve in het stimuleren van geloofsleerlingen komt hier nog sterker uit de verf.

Echte catechese draagt er toe bij 'Gods handelen zichtbaar te maken' door een 'sfeer' te scheppen. Waarbij ze hierbij tegelijk streeft naar het aanmoedigen van de actieve deelname die mensen ertoe brengt om zelf in vrijheid te antwoorden.

Dan ontstaat *activiteit en creativiteit van catechesanten die middels actieve betrokkenheid deelnemen aan het echte menselijke communiceren....in het bestel van 'de openbaring en het heil van God'*. Zij zetten zich op kerkelijk en maatschappelijk gebied in – onder het beoefenen van naastenliefde - tot eer van God door het bevorderen van de grote aan de mens door God geschonken menselijke waarden zoals vrijheid, gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping.

Het belangrijke relationele van het menszijn wordt vervolgens uitgewerkt onder de titel *Het belang van de groep, welke in de ontwikkeling van de mens een belangrijke rol speelt, ook voor de catechese*. In elke groep kan de prikkeling van het zelf leren zoeken in geloven aan en met elkaar gedeeld worden (in het geloofsgesprek). *De christelijke groep heeft als didactische bijeenkomst vooral ook waarde om te doen ervaren wat een gemeenschap is en kan zo bij uitstek een vorm zijn van deelname aan het leven van de kerk, aan (samen) werkelijk kerk zijn dat impliciet ook altijd participierend ervaringsleren inhoudt*. Dat motiveert deelnemers tot samenwerking en stimuleert deelname in het samenwerken.

D. Wat leert de Kerk mij hier over het stimuleren van effectief participeren in de catechese?

Zowel het *Wetboek van Canoniek Recht* als het *Algemeen Directorium voor de Catechese* hebben mijzelf enerzijds in mijn zoektocht twee keer op de kop gezet en anderzijds ook weer voor mijn studie en mijn scriptieonderwerp dubbel verrijkt. Ik moest oppassen niet meegezogen te worden in een negatieve sfeer van kerkrechterlijk machtsvertoon. Het is mij gelukt. Ik begon positief. Ik werd geplaagd door de hiërarchische 'dwingende' kerkregels, maar heb de kracht gevonden mij door de positieve ondertoon (van uiteindelijk weer Gods Liefde die ook daarin doorklinkt) te laten raken waardoor ik gevoed ben.

Als het op stimuleren van de catechese aankomt erkent de Katholieke Kerk de zelfverantwoordelijkheid van de (christengelovige) mens maar daarbij tegelijk een medeverantwoordelijkheid van de christengelovigen en dus ook van hun organisatie: de Katholieke Kerk hier in het bijzonder.

In de Codex erkent de kerk de autonomie van de gelovige. Daarmee krijgt de mens in het geloof een respectvolle centrale plaats. Daarbij erkent de kerk de rol van de gelovige en de kerk ten opzichte van elkaar en als het om catechese gaat een hoofdrol voor de (groot)ouders vooral door het voorleven.

In de volle breedte is er vervolgens de rol van de kerk: (ziel)zorg voor alle mensen.

Het gaat hier niet om uitverkiezing van mensen onder macht of machtsvertoon. Hier krijgen mensen geen bijzondere plek, maar geldt er gewoonweg een heel bijzondere 'over het geheel van belang zijnde' ('kata holische', katholieke) christelijke blijde boodschap tot in alle uithoeken van de aarde. Een Evangelie voor alle volkeren, overal en altijd, in alles en voor allen, namens God, in de Naam van God. In de Naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Amen.

De Katholieke Kerk erkent het gezin met de relatie ouder – kind als basis van geloof in wording, groei en bloei. Zij ziet haar eigen pastoraal catechetische taak

als een gelovig medeverantwoordelijk stimulerend participeren in die zo wezenlijke basisrelatie ouder – kind waarin Gods Geest werkt. De rol van de school met haar stimulerende leerkrachten ziet zij op dezelfde manier.

Zij gaat daarentegen nog te weinig uit van de wederkerigheid in de ouder kind relatie waardoor zij het leraarsschap van de leerling richting de leraar onvoldoende erkent. En hoewel zij haar rol kent om zowel ouders als kinderen te stimuleren door te participeren in de rol die de ouders vervullen en ook in de rol die de kinderen spelen gaat zij mijns inziens onvoldoende in op het stimuleren van het wezenlijke van de rol van de relatie zelf die zich tussen ouder – kind afspeelt.²¹

Het Algemeen Directorium voor de Catechese ben ik in mijn zoektocht gaan ervaren als een kerkelijk document met een voedingsbodem voor het gemotiveerd besturend en beherend inrichten van een stimulerende catechese in kerk en samenleving. Van de gebruikte zoektermen kan ik de volgende zin maken: **Catechese in kerk en samenleving kan ouders stimuleren tot bewust deelnemen in de samenwerking ouder – kind om samen te werken met behulp van derden waar gewenst tot deelname aan groeiend geloof in alle samenleven.**

Bij ouders gaat het eveneens om grootouders die vaak nog sterker voorleven in geloof. Bij stimuleren van alles wat met catechese en (geloofs)leren samenhangt gaat het om wisselwerking van oud tot jong naar oud in hartelijkheid. Deelnemen in samenwerking betekent steeds vanuit een nieuwe beginsituatie in vruchtbare netwerken waar geloof wordt opgewekt, met mensen tot nieuwe inzichten (met omkering en bekering) kunnen komen. Netwerken die elkaar (ook missionair getuigend) zullen kunnen bevruchten. De basis van de samenwerking ligt in de leefwerelden van de ouder – kind relatie waarin op evenwaardig niveau, zowel incidenteel als tijdelijk structureel, vrije actoren professioneel kunnen participeren om het zelfstandig groeien in die basisrelaties te stimuleren. Deelname hieraan staat open voor heel de mensheid die communicatief in permanente geloofsvorming vooral zelf groei motiveert en geloof stimuleert.

In een goede sfeer wordt Gods handelen heilzaam werkend door, met en in mensen zichtbaar gemaakt in alle relaties van mensen in de hele schepping.

Daar wil toch zeker elke mens bewust deelgenoot van worden. Dat motiveert mij om ouders en kinderen effectief te stimuleren van harte aan catecheseprojecten deel te nemen. Dat stimuleert mij allen die daaraan - vrijwillig of professioneel - willen bijdragen door participatie in die wezenlijke ouder – kind relatie als basis van geloven met stimulerende kwalitatief werkbaar inzicht te mogen motiveren. Dat wil ik in het nu volgende afsluitende laatste hoofdstuk concreet uitwerken in een catechese 'Leidraad: motiveren en stimuleren van participeren'.

²¹ Na eeuwenlang ouderlijk gezag tot 'kinderen die hebben te luisteren' komen we in een nieuwe tijd waarin ouders dankbaar veel kunnen en willen leren van kinderen. (Het automatiseringsgebeuren thuis is hiervan anno 2000+ wel een heel sprekend voorbeeld)

Hoofdstuk V

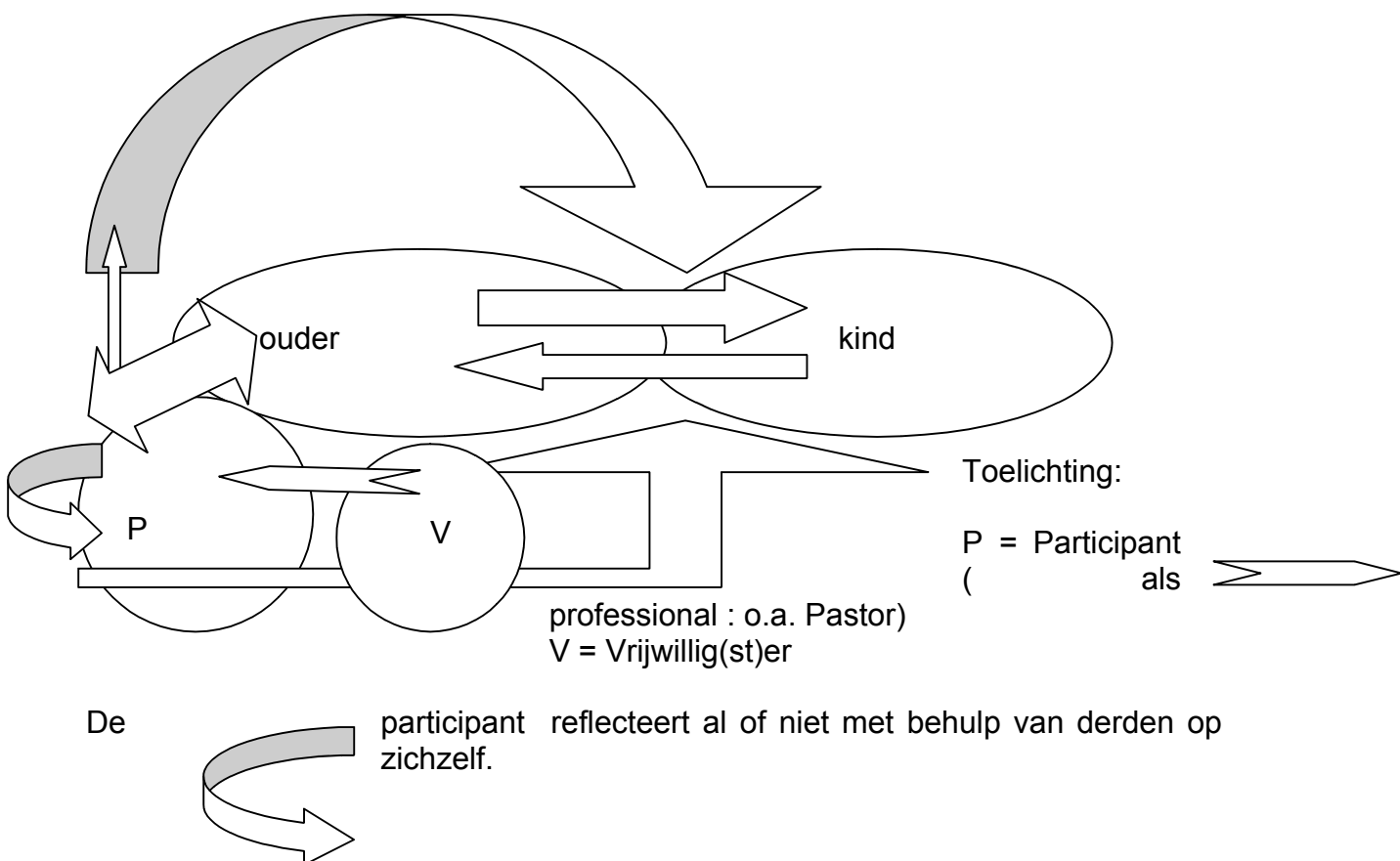
Leidraad: motiveren en stimuleren van participeren.

0. Tips voor het algemeen participeren als communicatie in relaties
1. Tips voor de zelfreflectie van de participant (pastor / vrijwillig(st)er)
2. Tips voor het stimuleren van de participant (pastor en vrijwillig(st)er)
3. Tips voor het stimuleren van ouders
4. Tips voor het stimuleren van kinderen
5. Tips voor het stimuleren van de relatie ouders – kinderen
6. Tips voor het stimuleren van het gebruik van gereedschap

Basisschema:

Ouder – Kind en participant.

(Voor ouder kan hier eveneens grootouder gelezen worden)

0. Tips voor **het algemeen participeren** als communicatie in relaties.

Organisatorisch

- Participeren kan formeel (institutioneel) en informeel. Op basis van een organisatie met werkafspraken en protocollen, en als vrije actor naar eigen goede keuze op een goede plaats in een goede tijd en op een juiste wijze.
- Participatie is communicatie, organisatie en samenwerking waardoor jouw deelnemen in netwerken die netwerken en alle verbindingen kan stimuleren.
- Participeren kan individueel, organisatorisch en beleidsmatig. Wanneer het individueel of organisatorisch met beleid gebeurt zal het positief stimulerende effect naar alle deelnemers groter zijn.
- Participatie kent een maatschappelijk samenwerkingsbelang omdat het netwerken positief beoogt te voeden met kennis, inzichten, vaardigheden en goede ervaringen.
- Constructief bouwen in participeren gebeurt stapsgewijs en projectmatig waardoor elke stap zijn goede bijdrage levert en alle goede stappen bij elkaar het project gesmeerd laten verlopen.
- In sub-werkgroepjes leert elk individu veiliger en het meest omdat het dan met de eigen kwetsbaarheid een beschermde kans krijgt vooral zelf iets te leren.

Zelfgericht

- Mensen zijn zelf de eerstaangewezen verantwoordelijken voor hun eigen groeimogelijkheden in de processen waarin ze deelnemen.
- Opleidingsniveau, eigen ervaring en leerbereidheid dragen bij aan de eigen groeimogelijkheden en vragen daarom voortdurend een ieders aandacht.
- Het eigen talent is tot meer in staat als het in wederkerige leerprocessen ruimte krijgt en durft te nemen om dit talent verder te ontwikkelen.
- De eigen leefwereld werkt door in alles. Het milieu waarin je opgroeit en leeft bepaalt grotendeels hoe je talenten (genen) de kans krijgen zich te ontwikkelen.
- Het zelfstandig groeien in basisrelaties is het wezenlijkst. Jij zelf bent in elke relatie de hoofdpersoon in jouw leven(sverhaal). Dat jij op eigen benen leert staan en zo in samenwerking leert en wil groeien dat maakt jou tot de mens die jij mag zijn en dat is het wezenlijke in jouw leven.
- Derden participeren medeverantwoordelijk in relaties. Je nauwe relaties als kind met je ouders, met opa's en oma's, met je broers en zussen, met vrienden en vriendinnen en volwassen geworden met je levenspartner(s) die dragen de verantwoordelijkheid van je leven. School, kerk, en werk van alle overige maatschappelijke organisaties kunnen met onderwijs, catechese en voorlichting, met blijvende scholing het leerproces in die nauwe relaties ondersteunen door er steeds tijdelijk en gedeeltelijk in te participeren. Dat is jouw zelf en je naasten tot steun.

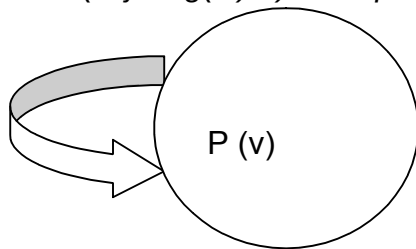
Affectief

- Warme aandacht en goede omgang met elkaar is allesbepalend voor opbouwende, groeiende en blijvend groeiende relaties.
- Respect en evenwaardigheid zijn basiswaarden tussen mensen om te komen tot een open leerrelatie met elkaar. Elk ander weet altijd iets wat jou tot steun kan zijn zodat je elkaar dienstbaar bent in het leren en in het waarderen.
- Elkaar serieus nemen en het positieve weten te delen ook als het soms even tegen zit. Als de ander even een relationeel missertje maakt daar niet meteen over vallen. Benoemen? Prima. Maar elkaar naar waarde blijven inschatten.
- Iedereen kan iets. Elk contact is een basis om samen wat te mogen leren. Als je die positieve grondhouding blijft inzetten ga je altijd in elke relatie ook veel betekenen voor elkaar, wederzijds en wederkerig.
- Complimenten krijgen en die dankbaar aanvaarden stimuleert het complimenten geven. Die twee kunnen niet zonder elkaar. Het goede weten te benoemen helpt het mindere te vergeven en het goede ook werkzaam tot zijn recht te laten komen.
- Informeel positief stimulerend contact dat bouwt. Zo'n contact is het cement in alle draaiboeken, protocollen en afspraken als het goed, medemenselijk en hartelijk is. Die houding brengt en houdt mensen in beweging om vooral zelf effectief te participeren in alle (werk)relaties die ze van harte aangaan en met die liefde en in die kracht weten te onderhouden om zich zo met elkaar eensgezind en steeds meer één van hart te mogen ontwikkelen.

1. Tips voor de **zelfreflectie** van de participant (pastor / vrijwillig(st)er)

De participant reflecteert al of niet met behulp van derden op zichzelf.

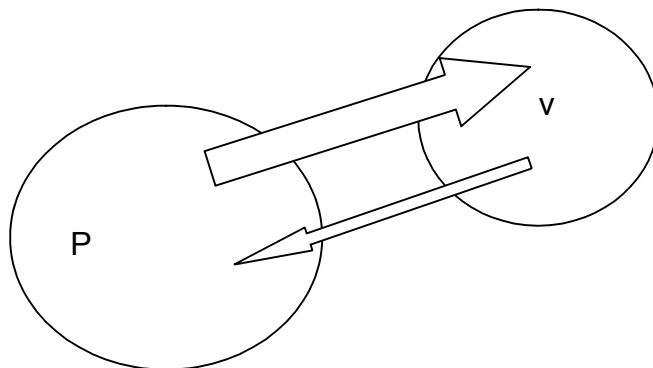
(P (v) = Pastor (vrijwillig(st)er) in de participerende rol van vrije actor)

- Alle actie roept ervaring op waarvan te leren valt. Dit betekent dat reflectie op je werk continue een aandachtspunt mag zijn.
- In het participeren zelf valt rechtstreeks te leren aan degene waarmee je relaties onderhoudt, aan jezelf daarin en aan de inhoud van die wederzijdse relatie zelf.
- Sturen op energie en verbinding in het zelfsturende vermogen van de procesdeelnemers vraagt om zelfreflectie waarbij jij als vrije actor kunt beoordelen hoe jij inschat op welke wijze de deelnemers zelf actief met hun eigen competenties in het proces deelnemen.
- Durf bewust(er) op afstand te begeleiden, zodat je minder tijd en energie steekt in actieve projectdeelname en meer tijd besteedt aan reflectie op jezelf en je mogelijkheden in het belang van een stimuleren van het proces als geheel.
- Erken het belang van tussentijdse reflecties waardoor mensen (in processen) in projecten tijdig begeleid en bijgestuurd worden. Het voorkomt strubbelingen.
- Wees beheerst in voorbereiding – interventie – reflectie op alle communicatie zodat je meer bezig bent met begeleiden dan met leiden of leiding geven.
- Bewaak en ontwikkel je eigen vrije strategische ruimte door tijdige ordening, doordachte uitdaging, respectvolle dialoog en uitruil van ideeën en argumenten. Het stimuleert het bij elkaar houden van mensen met verschillen die samenwerken in alle processen in projecten.
- Gebruik goed gereedschap en onderhoud het zelf. Verdiep je daarom in nieuw gereedschap, pas het bewust toe en maak je de gebruiksaanwijzingen eigen.
- Onderscheid inzicht in kennis (inzichten), proces en omgeving. Door met deze drie brillen naar participeren te kijken zie je waar tekorten aanvulling behoeven.
- Wees je 'beheersing' van veel voorbij. Dan onderken je dat het geheel van het intermenselijke samenwerken belangrijker is en blijft dan jouw eigen bijdrage daarin. De inhoud van jouw bijdrage wordt dan belangrijker dan jijzelf.
- Interdisciplinair samenwerken leert meer. Het doelgericht verkennen van andere maatschappelijke sectoren levert vaak sneller en meer werkbare methoden op dan pionieren binnen eigen gelederen.
- Wetenschap en maatschappij ontwikkelen gereedschap als er een goede samenwerking is tussen wat de praktijk vraagt aan probleemoplossingen en wat de wetenschap breed kan nagaan in samenwerking met die praktijk.
- Intermediaire begeleiding stimuleert het leren gebruiken van gereedschap omdat zij bij deze rol op de eerste plaats kiest voor het gericht ontwikkelen van het autonome zelfsturende vermogen van de deelnemers aan een proces.
- Bewust gebruik van goed gereedschap stimuleert tegelijk ook de verdere ontwikkeling van dit gereedschap. Je staat dan vaker stil bij jezelf, je werkwijze en het gereedschap zelf waardoor gebreken en vooral nieuwe wensen in beeld komen.

2. Tips voor het **stimuleren van de participant** (pastor en vrijwillig(st)er)

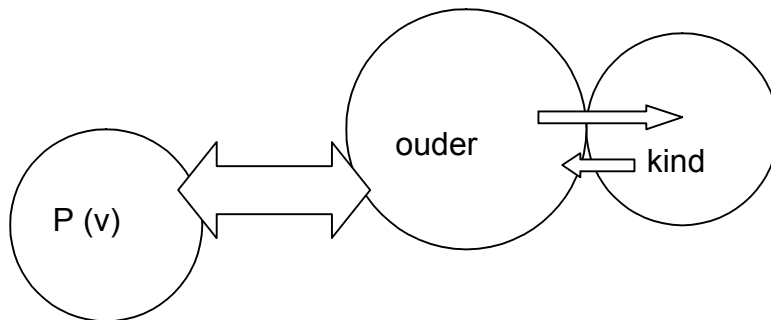
De professionele participant begeleidt de vrijwillige participant en daardoor zichzelf.

- Basisvorming in het deelnemen kost weinig tijd als ze een continue karakter heeft. Wanneer de professional en de vrijwillig(st)er regelmatig met elkaar stilstaan bij hun functioneren slijpen ze elkaar voortdurend bij.
- Zelf leerling blijven is anderen uitnodigen om medeleerlingen te worden. Als je duidelijk bent waarin jij zelf meer wilt leren stimuleert het andere deelnemers in vergelijkbare processen ook zelf hun leerpunten uitdrukkelijker na te gaan.
- Elke (inter)actie waarop gereflecteerd wordt maakt een vervolgactie succesvoller. Hierbij is het benoemen van wat goed gaat een hele goede stimulans voor een nog beter vervolg.
- Complimenten geven is positieve energie genereren. We doen het altijd te weinig als we het niet overdreven doen en tot onderdeel van ons werk maken.
- Het leren positief hanteren van de eigen strategische ruimte in relatie tot de ontwikkeling van de vitale vrije strategische ruimte van degene waar we mee samenwerken motiveert het stimuleren van elkaar. Bijvoorbeeld als jij geordend werkt helpt dat ook de ander zijn ordening op orde te houden. Dit geldt ook voor uitdagingen, dialoog en uitruil van inzichten en vaardigheden.
- Gezamenlijk gebruikt gereedschap vraagt om blijvende aandacht voor en begeleiding van dat gereedschap en vooral juist met elkaar vóór en ván elkaar.

3. Tips voor het **stimuleren van ouders**

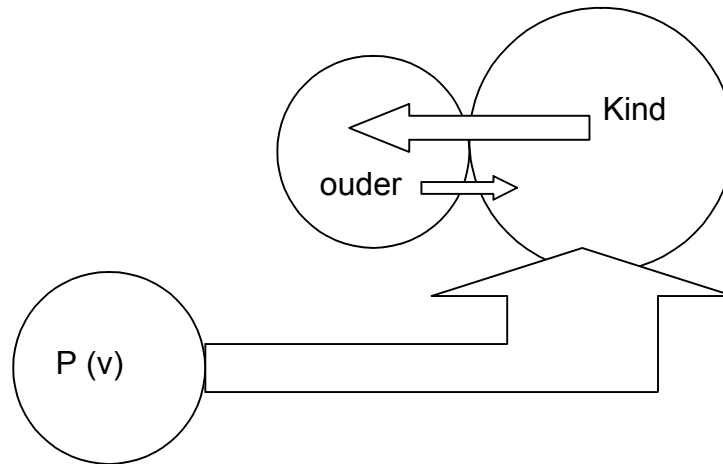
De participant beïnvloedt via de ouder de ouder zelf én daarmee de ouder – kind relatie.

- Complimenten geven stimuleert de motivatie van de ouders om zich met meer aandacht in te zetten voor een gezamenlijk slagen van deelname in alle processen.
- Hartelijkheid in communicatie bevordert alles. Het is een stimulans voor de goede verhoudingen tussen alle deelnemers en het geeft energie naar elkaar.
- De ouders (met hun kinderen) zijn de hoofdpersonen. Het gaat om hun deelname, hun betrokkenheid, hun leerprocessen en hun goede ervaringen. De professional en/of de vrijwillig(st)er zijn altijd vervangbaar. De ouders nooit.
- Ouders zijn op de eerste plaats zelf verantwoordelijk voor hun eigen deelname en die van hun kinderen. Als zij zelf ernstig tekort schieten is alle andere goede begeleiding slechts gedeeltelijke compensatie van dat tekort.
- Hoofdbelang is de eigen groei in zelfstandigheid van de ouders ten gunste van zichzelf en van de goede relatie tot (het opvoedkundige proces met) hun kinderen
- Het ouders helpen ontdekken van de vitale strategische ruimte is een dubbelbelang omdat het ouders bewuster maakt van de eigen mogelijkheden en omdat het daarmee ouders beter laat functioneren in elk deelnemen.
- De asymmetrie in de relatie hulpvrager en hulpverlener, procesdeelnemer en tijdelijk begeleidend participant kun je positief inzetten omdat met name de kwalitatieve verschillen ingezet en uitgebuit kunnen worden als nieuwe groeiende werkbare ruimte voor elk ander.
- Opleidingsniveau en eigen ontwikkeling van de ouders is bepalend waarmee duidelijk wordt dat dit uitgangpunt en aandachtspunt in alle samenwerking dient te zijn en vooral dient te blijven.

4. Tips voor **stimuleren van kinderen**

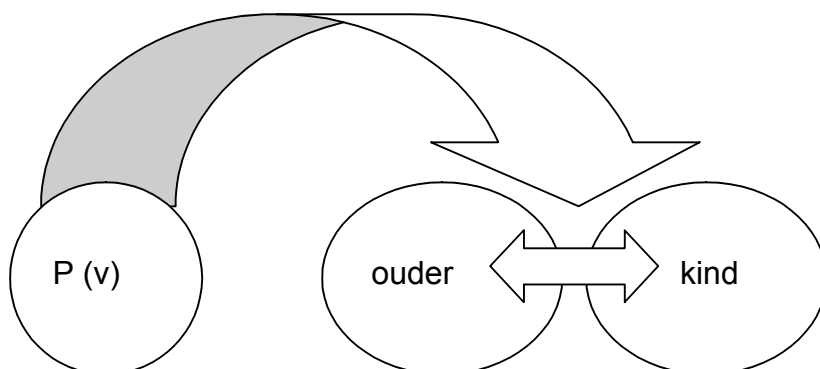
De participant beïnvloedt via het kind het kind zelf én daarmee de kind – ouder relatie.

- Complimenten geven motiveert. Benoemen wat kinderen goed kunnen doet hen groeien in een nog beter willen kunnen. Dat leert en ontwikkelt talent.
- Hartelijkheid hanteren in alles werkt stimulerend voor jezelf en je verhouding met de kinderen terwijl het tegelijk kinderen leert zelf ook hartelijkheid uit te stralen.
- Het kind heeft de hoofdrol met als eerste naast zich de ouders. Elke stimulator is vervangbaar door een andere betere. Jij mag nu je best doen ten gunste van dit kind en zijn/haar ontwikkeling waarin de eigen omgeving met de ouders de belangrijkste is.
- Hoofdbelang is de eigen groei in zelfstandigheid van het kind. Dit kind is hier bij jou omdat het zelf wat wil leren, omdat het zelf wat wil kunnen. Het legt daardoor met jou een eigen basis voor toekomstig eigen functioneren.
- Het kind maakt zelf uit wat wezenlijk bijdraagt aan de eigen ontwikkeling. Als het zijn dag niet heeft, zal het die dag weinig leren. Maar heeft het zijn dag wel dan leert het vooral op basis van eigen inzet, motivatie en doorzettingsvermogen.
- Het kind is op de eerste plaats zelf verantwoordelijk voor zichzelf en kiest daarom zelf uit een beschikbaar goed aanbod wat effectief kans mag hebben.
- Beginsituatie en leefwereld van het kind zijn voortdurend van belang voor het aanbod en de manier van aanbieden van de begeleiding.
- Het kinderen helpen leren ontdekken en hanteren van de vrije vitale strategische ruimte gebeurt op een natuurlijke wijze het beste als de begeleiding zich bewust is van het functioneren hiervan bij zichzelf en dit met zelf consequent praktisch voorleven illustreert.
- Vooral het 'blijde' van elke goede 'boodschap' stimuleert. Kinderen leren op de eerste plaats vooral van begeleiders die het zelf goed voordoen. Correct taalgebruik, keurige werkwijzen en constructief betrokken overleg.

5. Tips voor het stimuleren van de relatie ouders – kinderen.

De participant activeert en stimuleert de relatie ouder – kind.

- Hartelijkheid in alles doet leven en groeien vooral als ouders en kinderen tegelijk een goede ervaring met een derde (de participant) mogen hebben.
- De ouders zijn in alles en in alle zorg betrokken. Zij zijn altijd de eerst aangesprokenen als het gaat om zaken die hun kinderen betreffen.
- De ouders zijn de contextkenners bij uitstek omdat zij vanaf de zwangerschap tot op dit moment alle ervaringen van hun kinderen hebben gedeeld.
- De ouders zijn de eerstverantwoordelijken voor hun kinderen. Daarna komen direct meestal gezins- en familieleden. Dat geheel is onvervangbaar. Alle andere betrokkenen zijn met al hun deskundigheden in principe bijna altijd inwisselbaar.
- Erken de risico's van verblinding ouders. Zie je verblinding heb dan respect voor hun verantwoordelijke rol maar bespreek deze gevoeligheden waardig en met de nodige weldoordachte tact.
- De kracht van zelfredzaamheid zit in ouders en kinderen die met elkaar altijd eerst zelf voor hun eigen oplossingen zullen kiezen waarbij zij beschikbare aangereikte hulp na eigen overweging zullen weten te accepteren.
- De ouders zijn zelf met hun kinderen verantwoordelijke terwijl de participant daarbij tegelijk medeverantwoordelijke kan dragen zonder van ouders en/of kinderen verantwoordelijkheid over te nemen.
- Ouders en kinderen bepalen vooreerst zelf wat werkt in hun relatie. Hun eigen verantwoordelijkheid is autonoom in alle projecten en in al hun processen.
- Ouders die kinderen iets mogen leren genieten ervan en als ze dat nog beter (kunnen) laten blijken leren hun kinderen nog waardevoller. Als participant hiervoor oog hebben stimuleert het wederzijds kwalitatief deelnemen.
- Aandacht voor netwerken van ouders en van kinderen. Het stimuleren van participatie is integratiebevorderend en gemeenschap opbouwend.
- Schep extra ruimte voor minder assertieve ouders en/of kinderen door niet direct op het aanbod van bijzonder assertieve deelnemers in te gaan.
- Het groeiproces in geloven mag stuntelen. In het stuntelen is het op authentieke wijze leerzaam voor ouders onderling en elkaar ondersteunend.
- Het zijn de kleine dingen die het in een groot geheel doen. Kleine positief stimulerende prikkels als een glimlach, een subtiele opmerking, of een waardierend gebaar hebben grote persoonlijke impact op de ontvangers.

6. Tips voor het stimuleren van het gebruik van **gereedschap**

a. **Je zelf**

Als participierend vrije actor met jouw lijf, jouw gevoel, jouw kennen, en jouw kunnen zoals jij dat vandaag, hier en nu mag inzetten.

b. **Je reflectie**

Als jouw leerbereide zelf. Al of niet onder supervisie van (wetenschappelijke) derden.

c. **Je (werkzame) relatie**

Met je klant, cliënt, pastorant als ouder en/of kind terwijl jij participant mag zijn in de leef- en leerwereld van de betrokkene.

d. **Je netwerken**

In heel jouw werken: professioneel, vrijwillig en prive. Maar ook de kennis van de netwerken van je cliënten, collega's, organisaties.

e. **Je middelen**

Alle fysieke hulpmiddelen die je gebruikt in je communicatie met allen waarmee je contact hebt.

- ♥ Pen en papier
- ♥ Telefoon, sms
- ♥ Computer met internet, mail, msn, usb-sticks
- ♥ Presentaties: folders, A4tjes, beamer, kunst(werken), video's
- ♥ Boeken, tijdschriften, kranten,

f. **Je methoden** (voor toelichting: zie pagina 17 – 20 hiervóór)

- ♥ Je intermediaire rol als vrije actor
- ♥ Het hanteren van de vitale strategische ruimte
- ♥ De interactiepatronen van de coherentiecirkel
- ♥ Het zien en hanteren van de veranderdriehoek
- ♥ Je weg in de innovatiespiraal
- ♥ Je netwerkanalyses
- ♥ Het gebruiken van een 'belief system'
- ♥ Werken met een gedachtelandschap
- ♥ Proces – inhoud en omgevingscondities
- ♥ Tijdlijn en leergeschiedenis
- ♥ Co-creatie door interactie op verbinding en energie
- ♥ Een leidraad in participeren als geheugensteun

g. **Je wezen**

Het geheel van je zelf, je reflectie, je (werkzame)relaties, je netwerken en de netwerken die je mag kennen, je gebruikte middelen en je ingezette methoden met in dit alles je motiverende spiritualiteit en je stimulerende hartelijkheid, in een gelovig basisbesef altijd te mogen werken namens God.

Slotbeschouwing

Gelukkig de man die hier ademt.

Hij is blij verrast met een onverwacht rijk leerproces.

Ik heb hier studie en ervaring in mijn praktijk kunnen koppelen met communicatie en wetenschap. Uit die dubbele kruisbestuiving tussen theorie en praktijk, en tussen verschillende wetenschappelijke disciplines, is mijn scriptie mogen groeien. Het is een eenvoudig bloempje geworden dat ik u hierbij aanreik. U mag dit leidende bloempje een tijdje water geven en van haar bescheiden raad mag u genieten in uw inspirerende omgeving. U mag er uw vruchtbare leven mee verrijken. Maar terwijl bloemen vergaan kan de vreugde van een goede herinnering blijven en mogen de zaailingen voortleven en gezaaid na ontkieming verder kunnen werken in ons gehele godvruchtige leerzame en werkzame samenleven. Overal en altijd, in alles en in allen. Het mag, het kan en het zal.

Ik dank God dat ik dank zij deze studie theologie en levensbeschouwing deze leerervaringen heb mogen ontvangen, zijn nieuwe bloem hier mocht plukken en bij deze hier al met u zijn bloeien mag delen. Ik hoop dat mijn stimuleren u in alle participeren blijvend mag motiveren. Dan is ook dit scriptiewerk effectief geworden en mijn participeren hierin stimulerend.

Stellingen.

- *Elke relatie die ik aan ga is altijd een heen, en een weer, en een heen en weer gaan.*
- *Leren is flexibel circuleren en je cirkels leren vergroten.*
- *Als je niet boven maar tussen mensen staat oefen je macht uit door afstand te doen van je macht.*
- *Het is uiteindelijk elke leerling zelf die uitmaakt wat pedagogisch heeft gewerkt en wat niet.*
- *Wat van belang is voor jouw relatie met elk ander, is ook van belang naar jouw zelf en je relatie met de schepping en de Ander en naar het geheel van al deze relaties.*
- *Sprakeloosheid willen doorbreken is de sprakeloosheid durven bespreken.*

Geraadpleegde Internetsites en gebruikte producten

www.

27-09-2007 e.v.

Google.nl

Internet zoekmachine

27-09-2007

Uvt.nl/diensten/dsz/wevi/publicaties

Ouders in de school

27-09-2007

Praktijkonderwijs.nl/images/

Praktijkonderwijs en ouders hand in hand

27-09-2007

Sco-kohnstamminstituut.uva.nl

Neemt ouderparticipatie af?

17-10-2007

Kindenziekenhuis.nl

Basisschoolproject 'Het Ziekenhuis'

20-10-2007

Roppov.be

Ouderparticipatie en jeugdbijstand

22-10-2007

Oudersgraaggezien.nl

Ouders graag gezien (in de sport)

02-11-2007

Asg.wur.nl/NL/nieuwsagenda

Netwerken met vrije actoren

06-11-2007

Verantwoordelijkeveehouderij.nl

Tijdlijn en leergeschiedenis

06-11-2007

Pedagogiek-online

Tijdschrift Pedagogiek

09-11-2007

Enews-nieuwskiosk.nl

*Agro Center Duurzaam Ondernemen
Nieuwsbrief*

09-11-2007

Cebobdelink.be

Werken aan loopbaanzelfsturing

05-12-2007

KatholiekNederland.nl

Algemeen directorium voor de catechese

Geraadpleegde literatuur

F. Muller en E.H. Renkema	Latijns-Nederlands woordenboek	Groningen 1961
Johannes Paulus II	<i>Codex Iuris Canonici</i> Nederlandse Vertaling:Wetboek van Canoniek Recht	Vatican City 1983 Hilversum 1986
R.G.W. Huysmans	<i>Het recht van de leek in de rooms katholieke kerk van Nederland</i>	Hilversum 1986
KBS	<i>De Bijbel</i> Willibrordvertaling	Den Bosch 1995
R. Fiddelaers-Jaspers en Jan Ruigrok	<i>Communicatie in de klas</i>	Houten 1997
H. van Hattum en E. Ettes	<i>Door de poort</i> Communieproject voor parochie en school	Hilversum 2001
H.E. Wielinga	'Levende Netwerken' als benadering	Wageningen 2001
G. Groener	<i>Ingewijd en toegewijd</i> Profiel en vorming van de parochiepastor	Zoetemeer 2003
Aartsbisdom Utrecht	Pastorale Handreikingen <i>Vormsel</i>	Utrecht 2003
A. de Keyzer	<i>Om te worden wat we ontvangen</i> 7even werkschrift eucharistische spiritualiteit	Utrecht 2003
KBS	<i>De Bijbel</i> De nieuwe bijbelvertaling	Den Bosch 2004
P.A.G. Rentinck	<i>Samen op weg naar God</i>	Utrecht 2004
P.A.G. Rentinck	<i>Samen op weg naar 2010</i>	Soest 2004
De bisschoppen van Nederland	<i>De glans van Gods woord</i>	Utrecht 2004
E. de Vriendt	<i>Ouderparticipatie bij verslaglegging in de bijzondere jeugdbijstand</i> sociale agogiek Universiteit Gent	Gent 2004-2005
H.E. Wielinga	<i>Het assisteren van kennisnetwerken</i> Netwerken, verbindingen en interventiestrategieën	Den Haag 2005
J. van Remundt	<i>Tijd en ruimte nemen voor</i> Voor alle ouders met jonge kinderen over geloven en opvoeden	Oldenzaal 2006

Geraadpleegde artikelen

J. van Renswoude	Het Klein Seminarie in beweging Maandblad 'De nieuwe mens' Nijmegen Jaargang 9 nr.2	1957
Chris 't Mannetje	Geloven met kleuters Praktische Theologie Zwolle 1992 nr.4	1992
Johan van der Vloet	Catechese op nieuwe wegen Communio 1998 nr.6	1998
Evert Jonker	Wederkerig leren als stijl van pastoraal leiderschap Bisdom Rotterdam. Afscheid Chris 't Mannetje	2002
Hermann-Jozef Frisch	Leitfaden Gemeindegatechese Patmos-Verl. Düsseldorf	2000
Cees Leeuwis	Voorbij het onderscheid tussen experts en leken Over de rol en betekenis van expertise in participatieve processen Pedagogiek jaargang 20 nr.4	2000
Albert Buisman	Opvoeding in en door sport? Pedagogiek jaargang 24 nr.4	2004
Marianne Overmaat Marianne Boogaard	Neemt ouderparticipatie af? SCO-Kohnstamm Instituut Amsterdam	2004
Ludmilla Oduber	Coachen en de kunst van het luisteren Boekbespreking <i>Co-actief coachen</i> ISBN 9058710556 www.thema.nl (09-11-2007)	2006
Bennie Vehof	Verplant aan stromend water Fontys Theologie Levensbeschouwing Lesplaats Hengelo (stageverslag parochiecatechese 2007)	2007